

**ИНСТИТУТ ПО ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА НА ЛИДЕРСТВОТО
„СТЕФАН СТАМБОЛОВ”**

БЮЛЕТИН

№ 4

ЧЕТВЪРТА НАУЧНА СЕСИЯ

**ПОЛИТИЧЕСКО ЛИДЕРСТВО:
УРОЦИ ОТ БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ
(Лидерство и национална сигурност)**

София, 2010 г.

Съдържание

Откриване – **проф. Д. Иванов**

Приветствие на **акад. Н. Събтинов**

Приветствие на **проф. Стоян Денчев**

Награждаване:

Слово за награждения – **Св. Шаренкова**

Слово на награждения – **д-р Георги Първанов**

Ген. (р.) Румен Миланов

Лидерство в националната сигурност

Чл. кор. проф. Васил Проданов

Исторически науки за лидери

Проф. ген. (р.) Стоян Андреев

Опит за споделяне

Проф. Вера Бонева - СВУБИТ

Хаджи Иван(чо) Хаджи Пенчович и българският църковен
въпрос (1868-1870)

Доц. София Василева - СВУБИТ

Проф. Иван Шишманов – интелектуалният лидер

Проф. Сево Явашчев - СВУБИТ

Подготовката на лидери в българската армия 1919-1945 г.

Георги Янков – дипломант в СВУБИТ, офицер в НСО

Заговорите и атентатите – посегателство върху

културно-историческото наследство

Закриване – **проф. Димитър Иванов**

Отзиви в медиите

Откриване

Проф. Димитър Иванов, д.н.
председателстващ:

Уважаеми колеги – участници в сесията,
Уважаеми д-р **Георги Първанов** –
президент на Република България,
академик Никола Съботинов – председател на БАН
и **проф. Стоян Денчев** – ректор на СВУБИТ,
Драги студенти и докторанти,
Госпожи и господа!

Откривам Четвъртата научна сесия по проблемите на лидерството под надслов: „Политическото лидерство: уроци от българската история”. Нашият Институт по теория и практика на лидерството „Ст. Стамболов” изпълнява стриктно научната си програма, като в рамките на две календарни години провежда за четвърти път широка дискусия с участието на изтъкнати специалисти: тук са учени, преподаватели, практики, обучаеми, граждани.

Целта, както и на предишните тир научни сесии е да се чуят поредни теоретични новости, да се обмени опит от практикуващи ръководители, а и мнения на студенти и докторанти.

Както е след предишните сесии, материалите ще бъдат издадени в Бюлетина на ИТПЛ „Ст. Стамболов”.

Давам думата за приветствие на акад. Никола Съботинов.

**Приветствие от академик Никола Съботинов –
председател на БАН**

Уважаеми г-н Президент на Република България!

Уважаеми г-да министри, депутати!

Уважаеми г-н ректор на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии!

Уважаеми г-н председател на Института за теория и практика на лидерството “Стефан Стамболов”!

За мен е голяма чест, че Българската академия на науките е поканена за четвърти пореден път да бъде съорганизатор заедно със Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии и Института за теория и практика на лидерството “Стефан Стамболов” на Научната конференция на тема: “Политическо лидерство. Уроци от българската история”. Този път провеждането на научната конференция съвпада и с една кръгла годишнина - 115 г. от трагичната гибел на Ст. Стамболов – една от най-ярките личности в националноосвободителното движение на България и изявен строител на нова България, който не на последно място е и редовен член на БАН. Само неговата дейност като национален революционер, политически и държавен деец може да бъде обект на специално внимание. Научната конференция обаче си поставя по-голяма цел – да обърне поглед към заветите или уроците и на други видни наши политически лидери. През изминалите 132 г. от възобновяването си, днешна България е преживявала не веднъж изключително трудни моменти. Нека само припомним, че до есента на 1908 г. тя е, макар и формално, зависима от Османската империя, а през периода 1912-1918 г. преживява три войни,

коствали живота на стотици български синове. След Първата световна война се стига и до други трагични моменти – през 1923 г. България на два пъти се превръща в ожесточена арена арена на истинска гражданска война. Тя плаща своя кръвен данък и в годините на Втората световна война.

За голямо съжаление и днес положението в страната е изключително трудно – този път причините са от друго естество – **финансовата и икономическата криза**, която обхваща редица страни от Америка и Европа, не отмина и България. Това обстоятелство придава още по-голяма значимост на **уроците от родната ни история**. Настоящата генерация политически дейци, в чиито ръце е поверена съдбата на България, има на какво да се поучат от своите предшественици, за да могат час по-скоро и с успех да изведат държавния кораб от разтърсващата го икономическа стагнация. В това аз виждам и заслугата на днешната конференция – **да стане мост между миналото и настоящето на България! Поуките от историята са били винаги полезни и дано и в днешния момент се прояви нужната държавна мъдрост спрямо тях. От това България само ще спечели!**

Пожелавам успешна работа на участниците в конференцията

Димитър ИВАНОВ: Моля, професор Денчев – имате думата

**Приветствие от професор Стоян Денчев –
Ректор на Специализираното висше училище по
библиотекознание и информационни технологии**

В едно от своите малки по обем но прекрасни литературни произведения наречено „Репетиция за оркестър” гениалният Фредерико Фелини предлага на читателите си на пръв поглед елементарен, но пропит с дълбоко съдържание сюжет: Начело на един успешен симфоничен оркестър е

назначен нов, млад диригент. В краткия промеждутък от междувластие, старите „музикални вълци” от оркестъра стигат до извода, че нямат нужда от диригент, който според тях само щял да пречи на тяхната изкована от успехи музикална кариера. Младите оркестранти се увличат от старите и всички вкупом надигат глас против диригента. Младият музикален мениджър е принуден да се оттегли, но все пак остава близо до разбунтувалия се оркестър и наблюдава неговото развитие. След еуфорията от „победата” оркестърът започва да подготвя своя музикален репертоар. Да, ама нещо не се получава. Всеки е на различно мнение и не се съобразява с мнението на останалите. Датите на концертите приближават, а звученето на оркестъра е какафонично. Тези които са предизвикали проблема, започват да се съвещават и панически да търсят контакти с диригента. Накрая той се появява. Те му се извиняват и го молят да се върне начело на оркестъра. Диригентът се съгласява и само за няколко дни успява да сплоти оркестъра, да му наложи своите виждания за музициране и да го подготви за предстоящите концерти.

...

Начело на симфоничния оркестър, след неуспешния социален експеримент застава лидер, който доказва изпитаните житейски практики за успешно управление и развитие.

В социалната информационна среда, нормите определят взаимно очакваните правила, според които субектите на общността ще извършват определени действия в определени ситуации. Това задължава отделните членове или групи от членове на тази общност да изпълняват легитимните очаквания на общността като цяло. От една страна това е свързано с формулиране на правила и стандарти, осигуряващи предоставянето и достъпа до социално значима информация, а от друга до създаване на стратегия за изграждане на информационна и комуникационна култура на гражданите, осигуряваща активното им участие в обществените процеси.

Ако разглеждаме съвкупността от всички обществени процеси като телеологична система, т.е. система с иманентно заложена цел, то естествения системен подход към нея дава възможност различните ѝ структури (култура, политика, институции и пр.) да се представят като подсистеми на цялата социално-информационна среда, където циркулират информационните потоци и се осъществяват различните дейности.

Политиката, която в общия случай определя целите, се променя според изискванията на обкръжаващата среда и в съответствие с информацията, предлагана от нормите. В този случай достигането на целите става чрез използването на ресурси и средства и е зависимо най-много от изискванията за адаптиране към обективния свят.

Като правило системите съдържат информация относно ценностите и нормите. Тази информация направлява формирането на целта и използването на ресурсите. Информацията относно целите и ресурсите лежи в основата на управлението на всяка една социална система за да може тя да осъществява подходящо интерактивно взаимодействие с външния свят.

Когато изследваме социалните и политическите системи трябва да сме наясно, че те са перманентно отворени. Това ще рече, че всеки един техен конвенционален компонент във всеки един момент от време взаимодейства с компоненти от други системи. Това взаимодействие, в общия случай, оказва влияние както на състоянието, така и на развитието на системите от този вид. **Важно е да се отбележи, че тези системи притежават определен вид компоненти, които играят ключова роля, въздействайки по специален начин върху останалите и определяйки поведението им и поведението на системата като цяло в съответствие с поставените от тях самите цели. Ако излезем от теорията и се насочим към социалната практика, то по естествен начин стигаме до заключението, че тези компоненти в същност са лидерите.**

Проблемите, касаещи лидерите и лидерството са били и продължават да бъдат предмет на много и най-различни изследвания. В света съществуват повече от 50 хиляди заглавия на книги, третиращи тези въпроси. Да не говорим за списания, други печатни издания и достъпната чрез Интернет информация. На пръв поглед изглежда, че що се касае до лидерите и лидерството вече няма какво ново да се каже. Да, но това е само на пръв поглед. Лидерството е неизчерпаем феномен, който не е застинал във времето. То се движи паралелно и в крак с развитието на обществото, а понякога дори изпреварва неговия ход.

Да бъдеш лидер днес, а още повече и политически лидер, освен всичко друго, означава правилно да използваш наличната информация. Утре... към информацията сигурно ще се добави нещо качествено ново, но независимо от това изследванията, свързани с лидерството винаги ще представлява ценност, защото свързват в едно базовата теория по проблема с ежедневните лидерски практики.

Лидерството е сложен процес, поради което не всички политически дейци, дори да са начело на партии и държавни институции, са политически лидери. За да стане един политик лидер му трябва не само качества, но и последователи. Политическият лидер трябва да има собствена политическа програма и способност да се бори за нейното изпълнение; да е оптимист, да е постигнал популярност, да притежава качества да води масите, да има кауза и време да и се посвети.

Ако искате да сте лидер ще трябва да водите битка. Целта при всички случаи е властта, тоест – доминирането над другите. Тогава става така, че победата не е най-важното нещо на света, тя е единственото. „Господи, колко е трудно да победиш”-възкликва френският президент Франсоа Митеран. В един особено труден момент за управлението на страната си, запитан как да спечели сърцата и душите на членовете на американския конгрес, президента

на САЩ Линдън Джонсън отговаря с прямотата на Макиавели- „Стиснете ли ги за топките, сърцата и душите им са ваши” (Майкъл Ледийн - „Макиавели за модерното лидерство”)

Какво ви говори всичко това ? Какви изводи биха могли да бъдат направени ?!

По-голямата част от конвенционалните теории за лидерството са опасно погрешни, тъй като предполагат, че то се осъществява с помощта на комплект неизменни принципи, които стига да бъдат прилагани добре, осигуряват стопроцентов шанс за успех. Задължително е обаче да се знае, че методите, които имат ефект при дадени обстоятелства, могат да имат катастрофални последици при други.

Струва ми се, че тук е мястото, на основата на моите скромни наблюдения и опит да посоча някои от съвременните български политически лидери. Без да ги ранжирам, ще спомена личности като Желю Желев, Георги Първанов, Ахмед Доган, Константин Тренчев, Иван Костов, Волен Сидеров, Симеон Сакскобургготски и Бойко Борисов

Във връзка с горното е важно да се подчертае, че подборът, обучението и възпитанието на политическите лидери е от изключително практическо значение за развитието на съвременните общества и държави. В това отношение България изостава значително. Все по отчетливо се проявява необходимостта от изграждането на система за развитие на лидери, както и от стройна и последователна държавна образователна политика за това.

Димитър ИВАНОВ: И така, след като преминахме задължителната програма на приветствията, сме изправени пред един тържествен момент – президентът на Р България, д-р Георги Първанов ще бъде награден с почетен знак „Стефан Стамболов” за личен принос към българската държавност.

Моля, г-жа Светлана Шаренкова от Института „Ст. Стамболов“; член-кореспондент от БАН – г-н Атанасов и номинираният за награда г-н Първанов да заповядат на сцената.

Светлана Шаренкова

СЛОВО ЗА НАГРАДЕНИЯ

Днес, връчваме Почетният знак с лика на големия лидер Стефан Стамболов на д-р Георги Първанов, не само заради поста които заема в продължение на цяло десетилетие – президент на републиката. Основното и в неговата политическа дейност и в неговите научни изследвания е намирането на балансът и хармонията в обществените отношения. А които се занимава с държавна администрация и обществени отношения в условията на преход към пазарна икономика, гражданско общество и правова държава, знае колко трудна и неблагодарна е ролята на лидера. Знаят го най-вече историците. А Георги Първанов е и историк.

Лидер на баланса и разбирателството – с тези думи бих определила д-р Георги Първанов. Вероятно не всички ще се съгласят с мен – някои ще прибавят още положителни черти; аз също бих могла, други сигурно биха възразили и срещу това определение. Но опитите за negliжиране на активната и балансирана позиция на Г. Първанов по най-наболелите икономически, социални и духовни проблеми на българския народ, са обречени. Ролята му „президент на всички българи“ нееднократно е признавана дори от неговите опоненти, и от предшествениците му – президентите Желев и Стоянов.

Когато се връчва тази награда, неминуемо се търсят паралели с дейността и поведението на българските лидери в миналото: Левски е недостижим, Ботевият дух е в небесата, първите строители на свободна и на социална

България отдавна са в националния пантеон, но дори и те не са признавани единодушно през времето, в което са живели. Затова е историята – тя отрежда всекимо дължимото – за съжаление след десетилетия и дори векове. Но има стойности, които обективния съвременник вижда и оценява в реално време. Сред тях са консенсусът и стремежът към справедливост. А историята ни учи – балансът е нужен като мислене и като поведение на съвременния държавен лидер.

Подходящ пример е състоянието на външнополитическите приоритети на демократична България, които се разполагат в своеобразен триъгълник: Брюксел – Вашингтон – Москва. За други държави, а и за нашата държава в други времена, външната ориентация е била само еднолинейна, но днес за България най-полезно би било равното отстояние и равното приближение към трите Велики сили. България е член на Европейския съюз и отношенията с Брюксел са първостепенни; България е член на НАТО, където доминират САЩ и партньорството с Белия дом е полезно. Наред с това, България е страна със славянско и православно население, нейната история и култура, нейните национални и социални тежнения от векове са свързани с руския народ и държава. Нещо повече – днес и България, и Русия вървят по пътя на мира и общеевропейското сътрудничество. А двустранните интереси в икономиката са толкова очевидни, че нито Брюксел, нито Вашингтон ги отричат. Затова говорим за баланс в геополитическия триъгълник на България.

Именно президентът Първанов е сред най-активните поддръжници на този баланс. Нещо повече – като учен и изследовател той има допълнителни и труднооспорими аргументи за балансираната си политика. Така, както Ст. Стамболов, в годините, в които Руската империя, къса дипломатическите отношения с наскоро освободената от нея малка страна, Стамболов не ограничава, а стимулира културните, образователните и личните отношения с руското общество. Подобно на него д-р Г. Първанов разбира смисъла на бъдем коректни и лоялни партньори на Русия. Без това да влияе ограничаващо на

отношенията в другите два вектора – ЕС и САЩ. За такъв подход се изисква вродено чувство за симетрия и баланса по наклонения и хлъзгав път на днешната българска политика.

Честита награда, господин Президент!

Д-р Георги Първанов:

**ИСТИНСКИТЕ ЛИДЕРИ СА ТЕЗИ, КОИТО
ОБЕДИНЯВАТ, А НЕ РАЗДЕЛЯТ ОБЩЕСТВОТО**

Уважаеми господин Иванов,

Уважаеми господин Председател на Българската академия на науките,

Уважаеми дами и господа,

Преди всичко бих искал да благодаря за поканата за участие в днешния форум, да благодаря за наградата и да поясня с няколко думи какви са мотивите да приема и да участвам в днешния форум.

Първият, според мен, доста значим мотив е свързан с годишнината от събитието. Точно преди 115 години на днешния ден от тежките си рани умира Стефан Стамболов, един от най-забележителните революционери и държавници, когото българската история, българското общество, българската общност ще запомни с вродената му политическа дарба, с неговата целеустременост, с чувството му за историческа отговорност и който, без съмнение, е олицетворение на политическото лидерство в страната.

Вторият повод и основание да бъде днес тук е свързан с ясното разбиране, че в тежката криза, в която се намираме и с оглед на стратегическите цели, които си поставяме България да бъде не просто периферен член на Европейския съюз, а да навакса изоставането, да бъде равна с другите европейски народи, както го казваше на времето Апостола на

свободата Васил Левски, без съмнение, е необходимо силно политическо лидерство.

Имам и един трети, личен повод. Той е свързан с това, че преди 32 години първата ми научна работа, първото ми научно съобщение на един подобен, макар и студентски форум, беше посветена на Стефан Стамболов. За неговата политика, за ролята му в развитието на националноосвободителното движение от Македония и Одринска Тракия. Тогава изследователите на Стамболов се брояха на пръстите на едната ми ръка. Тогава трябваше да се ровиш дълго в архивите, за да откриеш едно или друго свидетелство за жизнения му революционен и политически път. Днес, както виждаме, има тонове литература, за която трябва да бъдат поздравени изследователите, всички онези, на чиито усилия дължим този невероятен продукт.

Връщам се към годишнината. Разбира се, ние трябва да изразим по достоен начин почитта си към един от най-големите български държавници в новата ни история. Не го правим. Уважението към Стефан Стамболов, без да подценявам това, което прави институтът “Стефан Стамболов”, не може да бъде само в ангажиментите на неправителствените и научните организации. Така, както държавата, институциите изразяват своята почит, преклонение към редица други дейци и на българското Възраждане, и на следосвобожденското развитие на страната, би трябвало по много силен, много по-достоен начин да изразим отношението си към този забележителен български държавник.

Разбира се, ние сме на научен форум. Тук трябва да има по-малко патетика. Форумът е по-скоро повод да открием истинските, реалните критерии за исторически значимото в нашето минало, да се върнем и към някои остри теми като тази за ролята на насилието, на терора в българския политически живот. Защото Стефан Стамболов стана жертва на политическата омраза и насилие.

Не бива да забравяме никога начина, по който той беше посечен в центъра на София. Не бива да забравяме позорното кърваво хоро на пресния

гроб на бившия министър-председател. Това е едно петно в националната ни история. Но не това е най-важното. Важното е да намерим обективната, вярната, работещата оценка днес за Стамболов, за стамболовизма, за другите политически и не само политически лидери в националната ни история.

Когато говорим за Стамболов, не можем да не кажем, че твърде често българските политици са се поддавали на изкушението за отстраняване на политическия противник чрез репресия, чрез натиск на цялата държавна машина. Нашата над 130-годишна нова история изобилства с подобни примери, дами и господа. Изобилства от шумни политически процеси, парламентарни анкети и други форми на разправа.

Нека да припомним, че през 1903 година има едно подобно обвинение срещу кабинета на Тодор Иванчов. Държавен обвинител е Александър Малинов. По ирония на съдбата, две десетилетия по-късно, самият Малинов е поставен на подсъдимата скамейка от земеделския режим и е осъден за измяна на Отечеството. Цяло десетилетие продължава обследването на кабинетите, управлявали страната през войните 1912 и 1918 г. Процесите са продължителни, в повечето случаи, разбира се, присъдите са символични. В крайна сметка става ясно, че не се търси възмездие, а процесите са просто една яростна политическа разправа с противника. И това са фактите от един относително по-спокоен, по-градивен период в българската история, период на подем, както всички добре знаем.

А какво да кажем за годините след 1923, 1934, 1944, когато наистина трябва да признаем, че надделява политическата мъст. Аз съм запомнил казаното на един подобен форум от един добър, голям, съвременен български историк за това, че гражданските междуособни конфликти са довели до повече български жертви, отколкото в победоносната Балканска война. Нека сами да си направим изводите, драги сънародници.

Самата трагична гибел на Стамболов, годишнината, която отбелязваме днес, всички тези факти, особено от междувоенната история, оставят за нас

поуката, че независимо за какви цели се използват, политическата омраза, безграничната конфронтация, склонността към политическото насилие водят само до нови злини и до нови жертви. Не само в буквалния смисъл на думата. И това трябва да е ясно за всеки, който отваря такава страница в българската политика, респективно в българската история. Вярвам, че историците, някои от които виждам тук, и обществото като цяло помнят и дългите периоди на отрицанието и заклеймяването на Стефан Стамболов, но могат и обективно да оценят опитите за неговата идеализация и преди, и сега. Стамболов наистина не може да бъде икона.

Наивни до смехотворност, уважаеми дами и господа, са опитите той да бъде възпроизвеждан, да бъде копиран. Такива опити, особено в годините на прехода, има немало. Стамболов, пак ще кажа, стамболовизмът трябва да бъде разбран, трябва да бъде осмислен. Определено Стефан Стамболов не е символ на демократичните правила. Не са му присъщи изисканите политически нрави. По негово време се поставя началото на практиката за жестоко преследване и дори за унищожаване на политическия противник. Да не забравяме, че все по това време действаше военна наказателен закон, предвиждащ тежки наказания за широк кръг “политически простъпки” – това е тогавашният термин, включително и за оскърбление на княза.

И веднага искам да кажа, пак по повод на тези аналогии, да имаш авторитарни амбиции не стига, за да мериш снага със Стефан Стамболов, независимо как оценяваме неговите методи на политическо действие.

Днес можем да кажем, уважаеми дами и господа, че заслугите на Стефан Стамболов за модернизацията и за европеизацията на България са неоспорими. Именно по времето на Стамболов се поставят новите, здравите основи на модерната българска държавност. Формира се българската икономика и социално дело. Провежда се покровителствена кампания, предоставят се мощни стимули за българските производители, не символични, не такива, на които от дистанцията на времето можем да гледаме иронично, а каквито и

други кабинети, впрочем, са предприемали именно като част от единна държавна стратегия, повтарям стратегия, за стопански напредък.

Неговото време е времето на мощен духовен подем. Изгражда се единната образователна система. Открива се висшето училище. Стана дума за ролята му в рамките на Академията на науките. Възраждат се читалищата. И тогава българската държава, уверявам ви, не е била по-богата, не е разполагала с повече ресурси.

Стамболов е най-яркото доказателство за това, че патриотизмът не се измерва с празни приказки. Той е истински национален лидер. Защото не се колебае да отстоява позиции, които не се харесват. Не се колебае да взема решения, които не са популярни.

Не бива да забравяме, че националистът Стамболов имаше виждания, близки до тези на Апостола на свободата Васил Левски по въпроса за етническите отношения във възродената българска държава. „Всички народности, разместени между българския народ”, пише той, “ще се радват с него на същите политически и граждански правдини”.

Стамболов показва, че във външната ни политика няма място за “фили” и “фоби”, че националният интерес трябва да е определящ в действията на държавниците. Вземам повод от тезата на г-жа Шаренкова¹ за триъгълника Европейски съюз-САЩ-Русия. Разбира се, този триъгълник е много условен. В него, образно казано, тук говоря и малко като математик, дългата страна е Брюксел. Ние сме членове на Европейския съюз и ние трябва да имаме съзнанието за съюзническата отговорност и солидарност. Но не за сметка на този или на онзи. И пак, ако не ме подвеждат избледняващите математически знания, центърът на тежестта в този триъгълник трябва да бъде националният интерес. Това трябва да бъде критерият, това трябва да е мерилото за оценката на едно или друго действие, независимо дали това действие засяга военните

¹ Теза, защитавана в публикации на Светлана Шаренкова за „стратегическия триъгълник ЕС-Русия-САЩ” и равното отстояване от трите му страни – бел. ред.

аспекти на националната сигурност, енергийните проекти или духовното ни общуване с нашите партньори.

Връщам се на Стамболовата визия за външната политика. Ясно е за всички, които са го изследвали, че той не залага на покровители. С учудващо дипломатическо умение, съчетано с дързост и проницателност, отстоява достойнството и равноправието на българската държава. Доказа, че успехът на националната кауза не се постига чрез фронтална атака, а с последователна, гъвкава и търпелива дипломация. Тази тактика именно помогна за мощното развитие на църковното и просветното дело в поробените територии на Македония и Одринска Тракия.

Оценката за Стамболов, за другите лидери, за процесите в българското политическо развитие, за тези 130 години, а може би не само за тях, трябва да бъде динамична, трябва да съответства на самото развитие на тези лидери. По един начин, много прогресивно, перспективно, далновидно изглеждат идеите на Стамболов за националноосвободителното движение в първата част на неговото управление, по друг начин са във втората част, когато вече са пречка за развитието на революционното движение. Когато кажем тези неща, от това образът на Стамболов няма да помръкне, но такава историчност е задължителна. Тя е много по-работеща, отколкото иконизирането.

И още една тема, вземайки повод и вече отивайки към едни по-общи изводи. Персонализирането на политическите партии и организации е трайно явление в българската традиция. Не случайно Народно-либералната партия е известна повече като стамболовистка. Прогресивно-либералната партия от онова време се отъждествява с лидера си Драган Цанков. По-често се говори за тончевисти, отколкото за младо-либерали. Дори и в левицата трайно е легитимиран т. нар. „шефски институт“, това е понятие от тогавашната политическа мисъл. Нека да си припомним, че Димитър Благоев, без да е избран някога формално за председател на партията, олицетворява социалдемократическото движение в продължение на повече от три

десетилетия. Шефовете на партиите са обикновено главните теоретици и затова партиите не се оказват в състояние да надскочат теоретичната сянка на своя лидер.

Както виждате, тук говоря само за 19 и 20 век и не правя никакви съвременни аналогии и моля да не ми се приписват. Партийните ни лидери от 20 век са неизтощими с цитати на европейската мисъл, но много рядко прилагат знанията си творчески. Налице е тежък догматизъм и от ляво, и от дясно в целия този период. Навремето Георги Кирков, един много колоритен публицист, политик, основателно обвинява десните, че нямат своя Дантон, Марат или Демулен. Но трябва да допълним, че българската социалдемократия не роди своя Бернщайн или своя Кауцки. По-осезаемо е присъствието в българската политика на един друг тип лидери, политици, преминали през школата на националноосвободителното движение, които макар да са “лишени от високата наука”, по находчивия израз на един техен съвременник, са надарени със силен политически ум, които, подчертавам го, в управлението се открояват със сериозен обем от управленски знания и опит.

В тази връзка едно разсъждение, което мисля, че има вече и съвременни измерения. Може би Франсис Бейкън да не е прав на сто процента, твърдейки, че знанието е власт. Но не мога да се съглася с онези, които подценяват значението на компетентността и интелигентността. Лидерство без информация, без подготовка, без знания е обречено. Васил Левски, неоспоримият лидер на революционното движение в България, е такъв, защото практически е най-информираният. Пак казвам, не в тесния смисъл на думата, не за високата наука говорим тук. Лидерът не е длъжен и не може да знае всичко. Той обаче по-добре от всеки друг трябва да знае накъде отива ръководената от него система. А за това интуицията е необходимо, но далеч недостатъчно условие.

Уорън Уилхелм, професор от Харвард, е убеден, че “интелигентността е най-главната лидерска характеристика”. Каролин Томпсън и Джеймс Уеър,

биографи на Джордж Буш, които не крият пристрастията си към бившия американски президент, negliжират този фактор и формулират други непреходни, според тях, позиции за лидерството. В противовес на коефициентите за интелигентност те аргументират идеята за емоционалния коефициент като мерило за способността на лидера да работи с други хора.

Последните месеци в Европейския съюз, дами и господа, се дискутира идеята за качествено нов икономически растеж за времето след кризата. Този растеж неминуемо ще изисква интелигентна сила в управлението, за да бъде избрано вярното решение в лабиринта от възможности, за да бъдат определени специфичните български марки, за да открием своите ниши в новите технологии и да ги реализираме.

И още един поглед, без да бъде изчерпателен, просто споделям някои свои впечатления, ровейки се в огромната литература за лидерството. Повечето от изследователите са категорични, че най-сериозният критерий за ефективността на лидерството е влиянието. Длъжността, позицията, която заемате в определена йерархична система, разбира се, е важно условие за реализацията на лидерските умения. Тя обаче е необходимо, пак ще кажа, но недостатъчно условие. Влиянието може да надхвърли законовите, формалните правомощия, както и да не се затваря в рамките на определен временен мандат.

Джон Максвел, пък и мнозина други изследователи, са категорични, че не позицията е тази, която прави лидера, а лидерът е този, който създава позицията. Пак малко история. Характерно явление в българския политически живот е честото разцепление на партиите. Говорим все за времето около Стамболов и след това в рамките на 20 век. Всъщност, политическото размножаване у нас обикновено се осъществява по метода на простото делене. Причините са различни, но много рядко в основата на разцеплението стоят идейни подбуди.

Много по-често непримиримото личностно противопоставяне между авторитетите в съответната партия или общност води до организационно

обособяване на техните привърженици. Вечното съперничество между Петко Каравелов и Драган Цанков катализира разкола сред либералите. Личният конфликт между Благоев и Сакъзов е в основата на последвалото разцепление. А когато партиите се разпадат, започва аргументирането на процеса. Тоест, в началото е организационното разцепление, а след това започва и протича теоретическото му обосноваване.

Историята е показала, уважаеми дами и господа, че истинските лидери са тези, които обединяват, не тези, които разделят обществото. Отговорността на лидера е преди всичко отговорност към цялата нация, а не пред нейни отделни части и елементи. Лидерът прави политика, която обединява, която не прокарва разделителни линии.

И тук ще си позволя да кажа няколко думи във връзка със съвременното лидерство, вземайки повод от някои от онези български лидери, с които съм имал честта, възможността да общувам, да се уча от тях. Никога няма да забравя силните думи на Николай Добрев през пролетта на 1997 г.: „Шансът на нашата държава е в мъдростта и зрелостта на политиците. Те са длъжни да си подадат ръка, а не единият да гради, другият да руши, третият да гледа отстрани сеир.”

Не е най-трудното в политиката да победиш. Голямото предизвикателство е след това, когато вече си в управлението, когато трябва да реализираш едни или други идеи, най-малкото идеите, в името на които си избран. А това твърде рядко се случва у нас.

Ще остане в историята и една друга много силна фраза, която аз съм избрал като свое мото, тази на д-р Петър Дертлиев: “Да управляваме с ума и таланта на целия народ”. И трябва да признаем, че, за съжаление, това не можа да се превърне в максима на съвременните български политици. Липсата на приемственост, зачеркването на постигнатото от предишните, самонадеяната илюзия, че всичко започва от теб, политическите чистки в администрацията - това са остри болести, които съпътстват българската политика от началото на

прехода до днес. И те са отражение на липсата на лидерско мислене. Нека си припомним примера на Константин Стоилов, един от най-големите противници на Стефан Стамболов, който обаче без колебание продължи неговата икономическа политика.

Не бива да забравяме, че политическата отговорност е и социална, към всички български граждани, към цялата българска общност. В тази връзка си спомням казаното от Александър Стамболийски, който също е много сложна, много противоречива фигура в българската история: “Не бива българското развитие да се извършва за сметка на най-бедните и онеправданите, на селата и малките градове, на изостаналите региони”. Това важи за днешната ситуация. Това е толкова по-важно в условията на криза, защото никак не е маловажно кой плаща цената на изхода от кризата. Защото ако искаме да бъдем истинска европейска страна, ако искаме да градим европейския социален модел, то това означава да не допуснем да се увеличи диференциацията между най-бедните и най-богатите. Напротив, трябва да постигнем една по-голяма социална хомогенност, да изградим средната класа, да изградим, отново ще кажа, този модел, който е познат в Западна Европа.

И най-сетне, но не на последно място по значение. Много важно е да се каже, че духовните лидери на нацията много често са имали своите политически измерения, своята политическа, обществена тежест в рамките на 19 и 20 век. Знаем всички добре, че народният поет Иван Вазов е не само обединител на българите и изразител на нашата душевност, но и онзи глас, който успява да формулира, да изрече ясно и далновидно дневния ред на нацията в политически, обществен, културен и социален план. Той съумява да зададе необходимите ценностни ориентири, изграждайки имунната система на младата нация. Неговата малка, мила, тиха къщица, по думите на проф. Иван Шишманов, става един вид Делфи, светилище за българския народ.

И не е случайно, уважаеми дами и господа, че в дни на радост и на покруса българите са се обръщали към своя поет. Известен е случаят през 1919

г. - след панихида на загиналите по бойните полета гражданите спонтанно се отправят не къде да е, а към дома на Иван Вазов, сякаш очаквайки думите, които той изрича: “Да бъдем всички убедени, че ще превъзмогнем нещастieto и ще създадем скоро една нова, единна и мощно духовно България. Жив е българският бог.”

По темата, която поставих като основа на моя доклад, може да се говори твърде много. Но аз се надявам това да сторят и другите участници в днешната научна сесия, виждам сериозни заявки. Може би и на следващите форуми ще продължим нашия разговор, защото тази тема дълго време беше подценявана. Помня десетилетия наред как се развиваше, утвърждаваше, налагаше тезата за ролята на масите в общественото развитие и силно се подценяваше тази на личността. За лидера, за лидерите в широкия смисъл на думата изобщо не се говореше.

С удоволствие ще изслушам по-голямата част от докладите, ще се запозная със съдържанието на всички доклади. Надявам се това да бъде един сериозен катализатор на научните изследвания, на публикациите по тази изключително важна тема.

Благодаря ви.

Димитър ИВАНОВ: Уважаеми колеги, президента Първанов не само изложи интересни възгледи върху българското лидерство, но мисля, че той даде сериозна заявка за участие в работата на Института по теория и практика на лидерството „Ст. Стамболов” – тогава, когато ще има повече време да се занимава с научна работа, което му пожелавам. Науката е изкушение, но тя е и едно голямо удоволствие. И това се усеща именно днес, в храма на българската наука – БАН, една вековна институция, която напоследък като че ли беше negliжирана в общественото съзнание от някои непремерени изказвания и действия на администрацията

Давам думата на председателя на администрацията - секретаря на Съвета по сигурността към Министерския съвет, ген.-майор Румен Миланов.

Ген. майор (р) Румен Миланов

ЛИДЕРСТВО В НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Г-н Президент на Р България, г-н Председател на БАН, Дами и господа, ще Ви представя накратко проекта на доктрината за национална сигурност, в изработването на който съм участвал лично.

Най-напред по отношение на ролята и мястото на подхода, който беше избран.

В чисто исторически план, имаме, такъв документ - това е Концепцията за национална сигурност от 1998 г., два проекта от 2005 г. и 2008 г., които така или иначе не са приети. Но документ, който да определя стратегическите посоки в националната сигурност, крайно е необходим.

В този дух се прие, че много ценен е лидерския подход. За да има такъв подход, трябва да има лидерски екип. Такъв пък ние не успяхме да формираме и затова избрахме експертно-административния подход, с тенденция да се използват ли капацитета на екипа в неговото по-нататъшно развитие.

Разгледахме също и стратегиите на много държави, най-вече от ЕС. Установихме, че голяма част от тях имат декларативен тон и по-малко са функционалните.

Като говоря за декларативен тон имам предвид това, че ако вземем документа на Чешката република и замениме името с Република България, в рамките на ЕС и НАТО няма да е кой знае колко различно.

Различното е обаче функционалния подход защото той дава спецификата, която определя т.н. секторни стратегии, които определят характера на документа.

Още нищо-досега във всички документи за основа се приемат трите стълба за сигурност – отбрана, вътрешна сигурности и гражданска сигурност.

Съвременните стратегии разширяват тази база, и в центъра на тежестта на проблема трябва да се постави гражданина, респективно да се развие връзката „общество-държава”, както и обратната насока „общество – гражданин”.

Поставяйки гражданина в центъра на тежестта в проекта, това веднага разшири обхвата на компонентите в системата за национална сигурност. Какви са плюсовете и минусите на подходите? Безспорно лидерския подход има своите плюсове, но той изпуска някои детайли. Експертно-административния подход е на пулса на времето, но е ограничен от своята институционална обремененост.

Независимо от всичките тези неща, вече е разработен един проект, който представихме за обществено обсъждане.

По-важното в него са безспорно формулираните принципи и интересите. Интересите се разделиха на две групи – жизнено важни и стратегически. Ще се опитам, без да влизам в детайли да формулирам основните политики.

Започваме безспорно с много важните аспекти на финансовата сигурност, икономическата сигурност, енергийната сигурност, международните отношения, които се влияят от горните, отбранителната способност, правосъдие, вътрешен ред, здравеопазване, социална сигурност и екологична сигурност. Поставяме въпроса и за образованието, защото се оказва, че немалка част от населението е необразована, а от там произлиза нискоквалифицирана работна ръка и криминогенна атмосфера. Така, едни фактори, които на пръв поглед са второстепенни, всъщност се оказват доминиращи при определянето на националната сигурност.

Кои са плюсовете и минусите в изготвения проект – колегата ще ги представи визуално².

Какво се установи в процеса на обсъждането? Има няколко слоя, които имат отношение към темата на националната сигурност като цяло, а това

² Изказването е придружено с диапозитивни изображения – бел. ред.

са: администрацията, експертите, академичната общност и политическата прослойка.

Оказа се, че тези 4 слоя на кореспондират помежду си – не защото са противници или антагонисти, а защото липсва система която да обедини тяхната енергия, техните знания и опит. Едните имат голяма теория, но нямат прагматизъм, другите са прагматици, но имат късогледство, третите имат визията, но изпускат детайлите. Всичко това не дава онази синергия (взаимодействие), която на нас ни е необходима.

Изследвайки опита на страни с развита практика в областта на националната сигурност се оказва, че те имат една постоянно функционираща система.

В съвременния свят, сега, ако искаме да имаме ефективност в управлението и то в социалното управление, трябва да се налице 3 основни компонента – система, лидер и екип. Как те ще си кореспондират в тази триада в тази динамика е сложен въпрос, но ако ние не изградим правилно системата за националната сигурност, тя няма да ни даде необходимите лидер и екип.

Предстои да обсъдим направените бележки и това трябваше да стане на края на юли т.г., да бъде внесена в Народното събрание след като е минала през Консултативния съвет при Президента на Републиката, но едно известно закъснение в интерес на прецизността е допустимо.

Изготвянето на стратегията като документ е трудна работа, но още по-трудно ще стане когато тя трябва да се прилага. Ще е необходима система за прилагане на стратегията, система за мониторинг, система за оценка на ефективността на отделните фактори.

Изготвянето на една стратегия за национална сигурност не може да е дело на една работна група, това е задача на цялото общество, на всички нас, включително и тия, които сме в тази зала.

Димитър ИВАНОВ: Благодарим на ген. Миланов. Хубаво е, че има стратегия, тъй като след националната сигурност ще дойде ред на националната духовност и на социалната сфера, които също се нуждаят от стратегии. Така че, добре би било, както президентът Първанов каза, да си подадат ръка всички онези фактори, които могат да подпомогнат на финалната права, изработването на стратегията за национална сигурност.

А сега ще дам думата на чл.-кореспондент, проф. д.ф.н. Васил Проданов от БАН.

Проф. Васил Проданов

ИСТОРИЧЕСКИ ПОУКИ ЗА ЛИДЕРИ ЛИДЕРСТВО

1. Общи характеристики на българската политика, влияещи на лидерството

За да си обясним особеностите на лидерството в модерната българска история следва да имаме предвид общите особености на функциониране на политиката и държавата в този период, формиращи съответно отношение към властта и нейните носители. Те са резултат на няколко особености на нашия обществен живот.

Първата от тях, свързана с догонващата модернизация е каузалната инверсия на отношението между политика и икономика. В страните, които рано започват капиталистическо развитие най-напред се появяват съответни социални групи със своята собственост и интереси, които от своя страна налагат промени на политиката, играеща ролята на „надстройка” над съответната „икономическа база”. Този тип отношения се възпроизвежда теоретически в модела на развитие на класическия марксизъм. При страните, които изостават в своето развитие нещата са обърнати. Политиката не е отражение на икономически реалности и съответни социални групи, а инструмент за създаване на тези реалности и формиране на съответни групи. Затова и позициите в политиката създават позиции в икономиката. След Освобождението у нас държавата става основен инструмент за изграждане на капитализма и близостта до държавната софра осигурява съответни икономически възможности. При държавния социализъм одържавената собственост дава възможност да се концентрира огромна власт в политическата йерархия. След 1989 г. именно политиката става инструмент за разпределяне на гигантски богатства и за изграждане за втория български капитализъм. Затова и стремежът към властови позиции и заемане място в държавната софра у нас е много по-силен отколкото в развитите държави. В същото време чрез политиката се концентрира много по-голяма власт и мястото на лидерите в политическата йерархия предполага много по-високи властови дистанции от обикновените граждани в сравнение с редица други страни.

Втората особеност на нашия политически живот е, че преди всичко по геополитически причини у нас имаме своеобразни цикли през няколко десетилетия и често отколкото във всяка друга страна на Балканите са се извършвали радикални промени в геополитическата ориентация, социално-икономическия и политическия модел. Това обаче означава тотално липса на приемственост и периодично тотална преоценка на предходните

политически лидери, включително и преследване и физическо или морално унищожаване на тези, които са останали живи от предходния период. Периодично техните портрети и бюстове се снемат от публични места, а оценката им се променя на 180 градуса – нещо, което не наблюдаваме например в една Турция от началото ѝ на формирането на република през 20-те години на ХХ век. Следствие от това е високата неустойчивост, преходност, поляризация на оценките на политическите лидери и като цяло ниското равнище на доверие към политическите елити.

Третата особеност е закъснялото развитие, преобладаващото селско население и доминиращата селска и патриархална култура до 60-те години. Характерни за традиционните селски култури са патернализмът и авторитарността. Затова и успешни и запомнящи се в нашата модерна история са лидери, които притежават тези характеристики – Стефан Стамболов, Александър Стамболийски, Борис III, Тодор Живков.

Четвъртата особеност е периодичната смяна на два типа лидери – трагични лидери на разрушението и лидери на позитивното развитие и изграждането. Това е резултат на догонващото развитие и каузална инверсия, при която активните социални групи и техните лидери, които в ситуация на делегитимация на предходната система застават начело на масите и срутват съществуващото общество, не са печелившите, а губещите от промяната. При това не става дума просто за известния синдром, при който „революциите изяждат децата си”, а за това, че промените унищожават целите социални групи, които са били начело на промяната. Още Иван Хаджийски говори, че у нас буржоазната революция (тази роля играе Освобождението) не се извършва от буржоазията, а от дребни собственици, които след това не печелят, а губят от промяната. След това социалистическата революция у нас се извършва в страна, в която няма достатъчно пролетариат за тази цел. Втория преход към капитализъм не се извършва от капиталистите, а движещата сила е интелигенцията и особено хуманитарната интелигенция и дори в социалните науки, която създава условия за поява на буржоазия, а голяма част от нея е премазана под останките на системата, която тя унищожават. Затова и след това нейните маргинализирани лидери казват като бившия президент Желев „каква я мислихме, каква стана”, имайки предвид, че в резултат на промяната се е получило нещо съвсем различно от техните предварителни намерения.

Всички тези фактори са обяснение защо редица сравнителни изследвания показват, че България е страна, в която между лидери и граждани има голямо властово разстояние. Изследване през 2001 г. я нарежда на 13 място в света от общо 53 държави в това отношение. При това при групите с по-високо образование властовото разстояние намалява. За страни с високо властово разстояние е характерно, че националните елити са носители на относително авторитарни ценности, равенството е по-важно от свободата, висшестоящите и нисшестоящите гледат едни на други като „хора от друго тесто”, съществува латентен конфликт между хората с повече и тези с по-малко власт, нагласата е обществената система да се променя чрез детрониране на хората с власт, властта носи статус и богатство, идеалният шеф е добронамерен автократ, промените във формите на управление се извършват не постепенно, а взривно и чрез разрушаване на предходната система, гражданите не са удовлетворени от начина, по който работи демокрацията.³

2. Връзката между типовете легитимация и типовете политическо лидерство

³ Вж. Давидков, Цветан. Национална и организационни култури, С., 2009, с. 65-79; Силгиджян, Х. и Соня Карабелюва, Енчо Герганов, Ю. Генев. Подобни и различни в рамките на българската култура (Резултати от представително изследване на ценностите и културните практики в България), В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Книга Психология, С., 2007, Том 96, № 1, с. 12-20.

Доминиращият начин на легитимация на властта е предпоставка и за съответен доминиращ начин на легитимация на политическото лидерство. Известна е класическата идеална типология на типовете господство и легитимация на Макс Вебер – бюрократично-рационално, традиционно и харизматично. На тази основа можем да направим разграничение и на доминиращи типове лидерство в нашата модерна история.

Бюрократично-рационалният тип лидерство се характеризира с това, че при него общественото доверие към лидерите се получава като резултат на това, че те заемат определено място във властовата йерархия, постигнато чрез приети от по-голямата част на обществото процедури. В такива случаи загубиш ли йерархическата позиция губиш и съответното доверие и рейтинг. Докато си на власт привличаш внимание, приятели, ресурси, а като не заемаш съответната позиция губиш и всичко това. Типичен пример в това отношение са предишните президенти на България Жельо Желев и Петър Стоянов. В историята на България характерните и значими бюрократични лидери са от епохата на държавния социализъм с неговите огромни централизирано-пирамидални организации и концентрация на ресурси. В тях се създават съответно и по-големи властови дистанции, установявани днес при изследвания по методиката на Хофстедте. Такъв тип лидери са Живков, Червенков, Югов. Днес лидерите на БСП стоят начело на масова партия, получили мястото си чрез признатите от всички процедури на избори, но тяхната легитимност непрекъснато се оспорва от част от самата партия, тъй като формалните процедури за получаване на тази позиция вече не се разглеждат като достатъчни за доброто лидерство. В редица отношения партия, свързана с такъв тип лидерство е ДПС като се има предвид пирамидално-йерархичния модел, по който е изградена и огромната власт, концентрирана в ръцете на лидера.

Традиционният тип лидерство и легитимация на лидерството се свързват не с формално-юридически процедури на заемане на лидерската позиция, а с традицията, с това че той я получава благодарение на това, че съществува традиционно определена форма на предаване на лидерски позиции от баща на син. Такова бе в основни линии лидерството на Симеон, независимо че той го получи формално чрез избори, т.е по схемата на Вебер по бюрократично-рационален начин. Символният капитал на Симеон обаче се крепеше на фактът, че е бивш монарх и син на бивш монарх в ситуация, в която всякакви други лидери се бяха сринали. Следва да се отбележи обаче, че възможността да се предава символен и социален капитал от баща на син, дъщеря или друг близък човек и днес дават възможности, макар и в нов контекст за реализация на версии, които можем да наречем квазитрадиционно лидерство – деца или близки на лидери получават благодарение на това допълнителни възможности да заемат лидерски позиции. Това бе една от предпоставките за участието в политиката като депутат след 1989 г. на внучката на Тодор Живков, както и за заемането на лидерска позиция от Сергей Станишев. Но същото наблюдаваме и в много други страни в света – от Гърция и Индия, до САЩ, Аржентина и Уругвай.

Харизматичният тип лидерство и легитимация на лидерството в схемата на Вебер е доминираща форма на легитимация на лидерството в преходни периоди. То може да се съчетава с другите два типа лидерство и да ги подтиква. От този тип е лидерството на Бойко Борисов. Тук бих добавил няколко основни тези, свързани с идеята за харизматично лидерство.

Първата е, че този тип лидерство може да има различни проявления, да се опира на различни характеристики на неговите носители, да извежда на преден план различни очаквания в масовото съзнание – например (а) харизма тип отмъстител, типична за Бойко Борисов, работеща в масово съзнание, просмукано от нагласата за един несправедлив и престъпен преход; (б) харизма на чаровен участник в шоу културата, харизма на културната звезда – типичен пример е Стефан Данаилов.

Втората е, че днес имаме отново възход на този тип лидерство, на неговото значение в условия на нарастваща роля на така нар. символен капитал, на доверието като фактор за налагане на лидерско поведение в условия на срив на предходни бюрократично-рационални легитимации и бързо разрушаване на всякакви авторитети и репутации.

Третата теза е свързана с ценностната и идеологическа легитимация чрез цели сами по себе си на различните типове харизматично лидерство. Харизмата действа, защото личността се възприема като въплъщение на някакви по-висши ценности, имащи значение за хората, чрез нея лидерът и масите са разделени чрез специфични опозиции между сакрално и профанно: (а) харизмата на Христос като божествено въплъщение – религиозната харизма; (б) харизмата – въплъщение на национални и националистични идеи – харизмата на лидерите, стоящи начело в национално-освободителни борби или сегашни националистически лидери – Ахмед Доган и Волен Сидеров; (в) харизмата на лидери, представящи нова идеология, изглеждаща бъдеще на човечеството – Ленин, Димитър Благоев; (г) харизма и легитимация, идващи от външна сила, на която се гледа като надежда или авторитет – русофилство, еврофилство, американизъм и Бойко Борисов като “човека на ЦРУ в България”.

3. Три етапа на лидерството в зависимост от промените в комуникациите и особеностите на публичната сфера, характеризиращи и българската политическа история

Лидери на Гутенберговата публична сфера. Те се създават чрез вестника и книгата, играещи ключова роля за формирането на светски и модерни политически елити от XVI-XVII век насам. Обикновено са много добри публицисти, интелектуалци или могат да държат под контрол печатното слово. Такива са революционни лидери като Ботев, Благоев и Ленин, държавни ръководители като Стамболов, Стамболийски, лидери на определена общност като Доган. Ключовият им посредник с масите е печатното слово, което те владеят много добре и чрез него налагат определена хегемония на идеи. Постепенно се формират масови вестници, масов печат, който дава възможност да се влияе върху големи групи от хора. Партийните вестници стават ключови за налагане на съответните партийни лидери, които утвърждават своето влияние чрез активно участие на техните страници. Националните системи на образование утвърждават съответни литературни канони, както и канони в политиката и хуманитаристиката, с които определени фигури се превръщат в класици и имат огромно въздействие върху нарастващото количество образовано население. Искаш ли да влезеш и се утвърдиш в политиката, трябва да присъстваш активно във вестник, с който се “създават и убиват политици”. Неслучайно Ленин дори обявява в една от своите автобиографии при рубриката професия – “журналист”. Всъщност така се получава твърде често съвпадение на политически лидери и политически идеолози. Лидерите на бившите комунистически партии до 1989 г. са много силно свързани с тази епоха. Те пишат статии и публикуват книги. Дори речите им пред публика и текстовете по радиото се публикуват в огромни тиражи и това е основната форма на въздействието им. Събраните съчинения не само на Ленин са десетки томове, но и на Живков също. Те са типични представители на епохата на литературното слово. Кръгът от интелектуалци край Живков са на първо място писатели и поети – доминиращата култура на предходната публична сфера – Радичков, Джагаров и пр.

Лидери на аудиопубличната сфера между 20-те и 50-те-60-те години на XX век. “Хитлер не би бил възможен без радиото”, казва Валтер Бениамин. Рузвелт не би могъл да спечели три пъти изборите без “разговорите край камината”, а поради това, че е парализиран на количка не би могъл да стане президент в телевизионната епоха. Такива са Чърчил и Сталин, Мао Цзедун, Аденауер и Де Гол. Такъв лидер е и Живков. И Сталин, и Живков, и Мао обаче са израснали в средата на доминиращо въздействие на писмената култура и

издават десетки томове събрани съчинения. Те запазват склонността си да общуват с аудиторията непосредствено и чрез писменото слово, а не толкова чрез електронните медии. Дори Хитлер не се явява често по радиото, а по-скоро имаме препредаване на негови речи пред масови аудитории. Радиото обаче действа като огромна лупа, увеличавайки размерите на личността в публичното пространство, защото е асиметрична медия, която дава възможност за едностранно въздействие, рязко увеличава възприятията за мащаба на индивида, който стои в центъра ѝ. Това е времето на силните държави и големите бюрократични организации, на масовите партии и от тук и възприятията за “големи лидери”. В този период става възможен в максимална степен “железният закон” на олигархията на Михелс.

Лидери на телевизионната епоха в периода между 60-те и 80-те години на ХХ век. Първият такъв типичен лидер на тази епоха е Кенеди, който печели през 1960 г. провеждащия се за първи път в историята телевизионен дебат като кандидат президент с Никсън, докато последният печели двубоят по радиото. Опитният Никсън не стои добре визуално на телевизионния екран и затова губи там, но в аргументацията си той е поубедителен по радиото. Такъв тип лидери са имащите опит в актьорското майсторство Рейгън и Шварценегер. У нас Живков изглеждаше фарсово в телевизионната си версия и тя допринесе съществено за падане на неговия авторитет, особено сред интелектуалците. Лидерите, ползващи се успешно от телевизията създават свои приятелски кръгове и използват в пиар акциите си фигури от телевизията и киното. От Кенеди насам в САЩ всеки политически лидер печели не само чрез приятелско общуване с холивудски звезди, но и чрез участията си в популярни шоу предавания като тези на Лари Кинг, Джей Лено, Опра Уинфри. Не писменото слово, а телевизията прави лидерите. Това става характеристика на новопоявяващите се лидери в България след 1989 г. Те в най-добрия случай може да напишат една рекламна книга, но това не е съществено за налагането на тяхната позиция. У нас кинозвезди като Стефан Данаилов получават особено силно влияние при налагане на един или друг лидер или позиция, а в парламентите влизат телевизионни говорители и артисти.

Лидери на интерактивната публична сфера и на конвергенцията на медиите в епохата на дигиталните комуникации. Този тип лидерство се разгръща от 90-те години на ХХ век насам и води до радикални промени в сравнение с предходната епоха, когато имаме асиметрични медии, т.е. медии, при които един човек или група от хора могат да облъчват милиони граждани, но обратната връзка почти липсва. Телевизията, радиото, вестниците се трансформират в конвергентни медии чрез сайтовете в интернет и стават в нарастваща степен интерактивни. Започва разпад и бързи промени на предходните големи йерархични структури и масови партии, криза на предходните партии изобщо и възход на нов тип популизъм, който можем да характеризираме като телекратичен популизъм, опиращ се на първо място на телевизията, но и на конвергенцията на останалите медии с нея, включително и на интернет и онлайн публичната сфера. Кои са основните характеристики на този нов тип популистки тип лидери, типични проявления на които са фигури като Силвио Берлускони, Франсоа Саркози, Бойко Борисов?

Първо. Те не пишат книги и статии. В най-добрия случай дават интервюта. Няма многобройните публикации на лидерите от преди няколко десетилетия, но имат всекидневното присъствие на телевизионния екран, а поради конвергенцията и във всички останали медии – радио, вестници, сайтове в интернет. За тях важното е не да напишат статия във вестник, а да се появят колкото се може по-често в прайм тайма на телевизионния екран, а от там това присъствие да се мултиплицира в множество други медии.

Второ. Това са лидери, които всекидневно следят своя рейтинг и се съобразяват с него. Свързани са с времето, когато се появява понятието социален капитал и оцеляването на

един или друг тип лидер зависи на първо място от това доколко успява да генерира доверие към себе си, мерено съответно чрез пиплметрични, социологични и всякакви други методи.

Трето. Това са лидери, които разчитат на непрекъснатата идентификация на големи маси от хора с тях. За разлика от предходните лидери тип “Баща на народите”, “Тато”, “Баща на нацията” това са лидери тип “човек от народа”, които чрез езика и поведението непрекъснато предлагат възможности за идентификация с тях като с обикновени хора.

Четвърто. Това са лидери, при които не само в езика, но и в цялостното им поведение изчезва предходното разделение между публично и частно. Става дума за лидери от епохата, както би казал Хабермас на “колонизацията на публичната сфера от частната сфера”. Техният личен живот и лично пространство стават постоянен фокус на медиите, пълнат страниците на огромна по тиражите си жълта преса и засилват допълнително интереса към тях.

Пето. Това са лидери в епохата на къснобуржоазната консумативна култура на стотици и хиляди комуникационни канали и гигантски количества информация, когато основен начин да задържиш вниманието на аудиторията и да влезеш в повече канали е конвергенцията на роли и поведение, характерни за политиката и публичната сфера с роли и поведение, характерни за шоу културата и шоу поведението. За тях е по-важно да се срещнат и снимат не с интелектуалци, а да демонстрират активност в спорта или в шоу културат В България те се мъчат да участвуват в някое от многобройните шоу предавания, имащи по-голяма аудитория от политическите предавания, независимо дали това е шоуто на Слави, Иван и Андрей или Росен Петров. А периодичните участия във футболни мачове са успешна форма на пиар за Бойко Борисов.

Д. ИВАНОВ: Благодаря на чл.-кор. В. Проданов. Сега, тъй като ще дам почивка след малко, искам да информирам и нашите гости, и тези, които няма да останат за втората част, че по решение на нашата „тройна коалиция” – БАН, СВУБИТ и ИТПЛ, следващата – пета конференция, която ще се проведе на 6 юли 2011 г., ще бъде на тема „Подбор, обучение и възпитание на лидери”.

В тази връзка бих искал да кажа, че от есента в СВУБИТ стартира магистърска програма по лидерство. Тук е и ректорът на УНСС проф. Борислав Борисов, и проф. Георги Колев от Шуменския университет, и други колеги – вероятно и в други вузове ще стартират тези програми, но важното е в тях, освен хабилитирани лица и професионални преподаватели, да участват и действащи лидери, хора, които на практика, както се казва на спортен език – тренират лидерство. Не само четат книжки по лидерство, а знаят що е то и колко трудно се постига. Скоро четох една книга на израелския политик Шимон Перес, който пише, че лидер не се става с поста, а чухме, че това каза и нашият президент Първанов – лидер се става с работа, лидер става този, който

вижда напред и хората тръгват след него. Тоест, най-простият критерии за лидерство е това, дали един лидер има последователи. Ако той няма последователи, напразни са усилията му, да се представя за какъвто и да било народен водач. Давам 20 мин. Почивка, след което нашата работа продължава с още 8 доклада.

(Продължение след почивка)

Димитър ИВАНОВ: Думата има Интересна и колоритна личност в българския политически и научен живот – проф. д-р, ген.-лейтенант от запаса, бивш зам. министър по времето на Т. Живков и съветник по времето на Ж. Желев – ген. Стоян Андреев.

Проф. ген. лейт. (р) Стоян Андреев

ОПИТ ЗА СПОДЕЛЯНЕ

Благодаря за силното представяне, но аз реших да взема думата само по повод на една бележка, която искам да отправя към доклада и главно към проблема за приемането на концепцията за национална сигурност.

Много опити са направени и аз, малко е нескромно така да кажа, но първия опит който направихме за изграждане на една система за национална сигурност беше една година преди промените. Даже Милко Балев ми викаше и ми казваше “Ще ти скъсам пагоните, дето допускаш, че Варшавския договор трябва да се разпадне и не трябва да го има, че ръководната роля на партията трябва да се ревизира, че партийните структури в действащата администрация не трябва да действа, че трябва да се деполитизират армията и апарата на държавните институции и т.н.”

Разбира се, нито аз, нито тези, които работят с мене – тука е и Васил Проданов, който беше включен в тая група, която аз ръководах тогава, не се

уплашихме и продължихме. Даже аз направих едно много сензационно тогава интервю по телевизията, за което още един път Милко Балев ме вика и ме заплашва, че ще ме разжалва. Но, за какво ставаше въпрос?

Все пак тогава се прие до голяма степен тая концепция като един дисидентски документ и той може би ни отвори доста врати на запад. Аз водех една група в Америка – специално да изучаваме тяхната система за национална сигурност. Една такава група ходи и във Франция – тогава Митеран и президента Желев бяха много близки приятели. Желев му се обади и той вика: Абе, да идва делегацията всичко, което сме правили и ще правим, ще го споделим с тях. Така, че и във Франция ходихме и направихме една концепция, която с малки, до запетайки усъвършенствания и до сега е като работен документ, макар че не е официална. Но, какво още в самото начало тая работна група откри, изучавайки опита на страните с една напреднала, развита демокрация, която и в сегашните концепции, които, даже и тая, която тук доложи моя личен приятел генерал Миланов липсваха.

Не може да се изгражда система за националната сигурност – това го казвам, защото вече близо 30 години се занимавам професионално с този въпрос – ако нямате правова държава.

Случая с тая операция, която толкова много се разшумя – „Октопод” показва, че Бойко Борисов и Цветанов ликвидираха всички принципи на декорацията още от най-древно гръцко време до сега. Тоест, те не признават принципа за невинност до доказване на противното. Е, не може така!

Второ, което е много важно – не може да нямаш концепция за изграждане на пазарна икономика със силна социална ориентация, и да изграждаш върху това, върху тая основа система за национална сигурност.

Това е защото, всяка идея да се развие нещо в икономиката, някакви нови идеи да се реализират като криминални и да бъдат подгонени от органите на сигурността. И не случайно Цветанов се хвали по телевизията, че вече 500

хиляди души от българите са обработени от органите. Това няма показател за демокрация, за развитие, за усъвършенстване на нашето общество?

Така, че – сега говорихме с ген. Миланов, ако наистина не се изгради едно много стройна, много системна, много задълбочена, много научнообоснована основа на системата за националната сигурност не може да бъде приета.

Аз съм професор в Икономическия университет и водя главно магистърски курсове и трябва да Ви кажа, че след като преминат този курс по национална и корпоративна сигурност, вече приемат с раздражение, с открита отрицателна реакция тези масови, политически операции, които имат повече отрицателен ефект, отколкото положителен.

Това, че вече 500 хиляди души вече са обработени, какво между нас казано може да им каже един полицаи?

И аз предлагам, съжалявам, че ще го кажа на президента, какво направихме ние с президента Желев – отначало организирахме един курс по национална сигурност, в който участваха и хора от синода, представители на двата синода и двамата станаха владици и продължават живо да се интересуват от проблемите на националната сигурност. И след това тази идея замря.

Трябва да се организира един курс както в Америка – когато те насочат към системата за национална сигурност, най-напред изкарваш един месец ограмотяващ курс, след това те подлагат на изпит, след това трябва да се закълнеш, че ще спазваш определени принципи и чак тогава те назначават. Тогава не може да се оправдаваш – „Ама аз не знаех, че”.

Благодаря за вниманието. Само тази бележка исках да направя. Мисля, че съм си свършил работата.

Димитър ИВАНОВ: Благодаря на ген. Андреев, следват докладите на преподаватели от СВУБИТ.

Давам думата на проф. д.н. Вера Бонева, за първия от поредицата доклади.

Проф. д.и.н. Вера Бонева

**ХАДЖИ ИВАН(ЧО) ХАДЖИ ПЕНЧОВИЧ И
БЪЛГАРСКИЯТ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС (1868-1870)**

(НА САМОСТОЯТЕЛЕН ФАЙЛ)

Димитър ИВАНОВ: Благодарим! Моля доцент София Василева – на микрофона!

Доц. д-р София Василева

**ПРОФ. ИВАН ШИШМАНОВ –
ИНТЕЛЕКТУАЛНИЯТ ЛИДЕР**

В края на XIX и началото на XX век с управлението на първото правителство на Народнолибералната партия, с министър-председател Стефан Стамболов, започва реализацията на цялостния проект за модернизация на икономическия, стопанския и обществен живот на следосвобожденска България и превръщането му в приоритет на държавната ни политика за десетилетия напред. Много съществена част от този модернизационен проект е утвърждаването на българската национална идентичност в европейското

пространство и опитите за постигане на съизмеримост с европейските държави, чрез възприемане на модерни културни ценностни критерии и стандарти.

Този процес се явява един от най-характерните маркери за динамичния и новаторски характер на следосвобожденската епоха и успешното му реализиране не се свежда само до осигуряване на финансови средства за усвояване на добри европейски практики при учредяване на културни институции, развитие на изкуството, театъра и литературата, или до приемане на концепции, стратегии и закони, отново направени на основата на добри европейски практики. Модернизацията се осъществява в условията на сблъсък между старите традиции и новите идеи, между родното, ориенталското и европейското. В следосвобожденското общество могат да се обособят три събирателни образа от онази епоха. Първият е на онези българи, които се радват и възторжено приемат новите „чудеса“ нахлуващи от Европа, но същевременно ревниво пазят от тези чужди влияния патриархалния си начин на живот. Вторият събирателен образ е на онези, които с всички средства се втурват да трупат богатства и партиен стаж. Третият образ е на ярките индивидуалности – политическите и интелектуалните лидери, които намират последователи на новаторските си идеи, организират културно-просветни и обществени кръгове и сдружения, създават и реализират концепции и се утвърждават като авторитетни и съзидателни личности в своята област.

Безспорно, проф. Иван Шишманов е една от най-авторитетните и популярните личности в областта на българското образование и култура в края на XIX и началото на XX век. Като се имат в предвид впечатленията и оценките на неговите съвременници⁴, както и на авторите на научни изследвания за

⁴ Иван Шишманов, д-р Кръстев, Боян Пенев в спомените на съвременниците си. / състав. Иван Сарандев. –София : Български писател, 1983; Чилингиров, Ст. Моите съвременници : Спомени. - София : Бълг. писател, 1955; Сборник в чест на Ив. Д. Шишманов, по случай 30-годиш. му научна дейност (1889-1919). София 1920 (под ред. на Михаил Арнаудов); Арнаудов, М. Ив. Д. Шишманов // Библиотека „Български писатели – живот, творчество, идеи”, т. V. –София : Факел, 1930; Да бъдем европейци и все пак българи. Иван Шишманов в оценката на съвременниците си. (Състав: Р. Радкова, Ст. Пинтев, Ц. Величкова). –София, 2006.

него⁵, проф. Иван Шишманов може да бъде определен като интелектуалният лидер на просветната и културната ни модернизация. Развива впечатляваща със своите мащаби, многопосочност и значение дейност в областта на държавната образователна и културна политика, като се стреми да обхване всички нейни нива – концептуално и стратегическо, законодателно, институционално, научноизследователско, обществено. Неговите постижения и приноси особено в областта на създаването и приемането на закони, учредяването на културни институции, съхраняването на читалищното дело и организацията и управлението на културно-историческото наследство отдавна са безспорни и доказани, но въпреки това днес името и дейността на проф. Шишманов нямат необходимата обществена популярност и по-скоро той е познат само на научните среди и на инициативни читалищни дейци. Заради политическия си актив на дългогодишен министър в две правителства на Народнолибералната партия, дълго време в следващите епохи проф. Шишманов скромно и пестеливо е споменаван само като просветен деец и ерудиран учен – етнограф.

Приносите на проф. Шишманов за развитието на българското образование и култура са впечатляващи. В периода от 1892 г. - до смъртта му през 1928 г. те са свързани с поставяне на основите на организирано читалищно и библиотечно дело, театрално дело, музейно дело, изкуство и литература; със създаването на образователни и културни институции, които и днес имат водеща роля – Софийският университет, Рисувалното училище (дн. Художествена академия), Народният театър, Народният археологически и

⁵ Димов, Г. Иван Шишманов - строител на българската национална наука и култура. София: Наука и изкуство, 1988; Гечева, Кр. Иван Д. Шишманов : Биобиблиография. -София : ИК Гутенберг, 2003; Дафинов, З. Първостроителят на българската култура. Документална хроника за живота и творчеството на проф. Иван Шишманов. -София: Родина, 2001; Попов, Ж. Народнолибералната /Стамболовистка/ партия в България 1903 – 1920.- София: Наука и изкуство, 1986; Радева, М. Културната политика на българската държава 1885 – 1908.- София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 2002; Младенова, М. Библиотекознанието в България от Освобождението до средата на 40-те години на XX век. С., 2007, с. 54-59.

Народният етнографски музей. Проф. Шишманов е автор на първата цялостна програмна стратегия за развитие на българското образование и култура⁶, чието реализиране започва в периода 1903-1907 г., докато той е министър на МНП и продължава десетилетия след това. Тази стратегия е изцяло реализирана, в нея е заложена приемственост и дългосрочна перспектива⁷.

Един кратък поглед върху неговата биография показва, че той притежава всички качества и потенциал на интелектуален лидер. Ентусиазмът и неизчерпаемата енергия, усърдието и работоспособността, мисионерско-будителският подход, които са характерни за всяко начинание, с което се заема и отношението му към младите таланти и творци в областта на литературата и изкуството дават основание да бъде определен и като лидер на културния оптимизъм:

Какви категорични факти в подкрепа на това можем да намерим в неговата биография:

- Произход. Нито един от неговите изследователи не пропуска да отбележи, че е потомък на род, който според легендата произхожда от последната българска средновековна царска династия. Възрожденският род Шишманови, погледнат в неговата цялост, представлява сам по себе си културен феномен във възрожденската и следосвобожденската история на България⁸;
- Престижно европейско образование – възпитаник на университетите в Йена, Женева и Лайпциг.
- Утвърждава се като ерудиран учен, професор в Софийския университет, основател на катедрата по „Сравнителна литературна история“. С цялата си научноизследователска и преподавателска дейност Шишманов отстоява тезата, за голямото значение на науки като литературата, историята, етнографията не само за чисто научните изследвания, а също и за цялостното обществено и политическо развитие;

⁶ Доклад до Негово Царско Височество по учебното дело от министъра на Народното Просвещение Иван Шишманов. - *Училищен преглед*, г. VIII, 1903, кн. VI-VII, с.113-125.

⁷ Денчев, Ст., С. Василева. Държавна политика за културно-историческото наследство на България 1878 – 2009. София: За буквите – О писменехъ, 2010, с. 123-127.

⁸ Димитров, Д. Родът Шишманови в нашата културна история. - *Литературен вестник*, бр. 2, 2006; Ников, П., Видинските първенци Шишманоглу. - ИИДС, кн. XIII, 1933.

- Административната си кариера в МНП започва през 1887 г. постепенно, първо като началник на отделение, след това като главен секретар на министерството. Става министър на народното просвещение във второто и третото правителство на Народнолибералната партия (в правителството на ген. Рачо Петров, 6 май 1903 – 22 октомври 1906 и в правителството на Димитър Петков от 23 октомври 1906 – до 4 януари 1907 г.)⁹. В период от три и половина години докато е министър той създава Народния театър, Музикалното училище, Народния етнографски музей, Института за слепи, Училището за глухонеми деца, първата Детска забавачница у нас. Въз основа на неговата концепция и с държавно финансово подпомагане в цялата страна започва основаване на археологически, педагогически, художнически, музикални, природоизпитателни, туристически, журналистически и други дружества, военно-исторически къщи-музеи. Започва основаване на местни музеи в цялата страна, които първоначално възникват като музейни сбирки към археологическите дружества или към местните училища и читалища.
- Едновременно с административната и държавническата дейност не прекъсва и инициативите си за широка научна, издателска и обществена дейност. През 1889 г. сформира екип за редактирането и издаването на „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина” (СБНУНК). В първата книга на този Сборник публикува програмната статия „Задачите на българската етнография”, в която се набелязват новите посоки и перспективи пред българската наука. По образен начин Шишманов представя динамичния и новаторски характер на следосвобожденската епоха и нуждата от нови ценностни ориентири: *„Стоим ний на прага на две култури, които се борят за първенство. Безмислено е да се вярва, че старата наша култура, която преди всичко се е съхранила в нашите народни обичаи и умотворения, ще може вечно да противостои на новата, която нахлува през всичките пукнатини и дупки на оная подгизнала китайска стена, що доскоро ни отделяше от външния свят”*¹⁰. Издаването на СБНУНК се превръща в мощен стимул за издирване, събиране, научна обработка и публикуване на фолклорен и етнографски материал. С финансовата подкрепа на МНП през 1905 г. започва издаването на поредицата „Български старини”, поставено е началото на изданията „Годишник на Софийския университет”, а от 1907 г. и „Годишник на народния етнографски музей”.

⁹ Ташев, Т., Министрите на България 1879-1999, С., 1999.

¹⁰ Шишманов, Ив. Избрани съчинения. Т. I, С. 1966.

- Като министър проф. Ив. Шишманов полага изключителни грижи за създаването на училищните библиотеки и утвърждаването им като неотменна част от образователната система на страната. Той развива цялостна и модерна европейска концепция за задачите и функциите на училищните библиотеки и за ролята и качествата на учителя – библиотекар. В бюджета на МНП се отделят и специални субсидии за общинските библиотеки, пътуващите библиотеки, читалищата;
- Развива огромна обществена дейност за насърчаване на изкуството и за създаване на условия за неговото развитие. През 1892 г. е сред основателите на първото художническо сдружение „Дружество за поддържане на изкуството в България” и сред инициаторите за издаване на сп. „Изкуство”¹¹. Князът и по-късно МНП (след като Шишманов става министър) се оформят като главни меценати и купувачи на художествени произведения;
- Развива дейност за насърчаване на литературното творчество. Въвежда литературното държавно меценатство. Той е първият министър на народното просвещение, който подкрепя младите писатели, като им дава държавни длъжности и стипендии за пребиваване в чужбина. По негова лична инициатива за запознаване с френската култура и изучаване на френски език са командировани Елин Пелин и П. К. Яворов, в чужбина специализират Кирил Христов, Стилиян Чилингиров и др.;
- Като министър Шишманов не веднъж обосновава ролята на читалищата като оригинална българска културно-просветна институция за духовното и обществено издигане на народа ни. Със свойствения си ентузиазъм, той се заема с разширяването на мрежата от читалища, утвърждава се като един от най-ревностните радетели на читалищното дело. През 1911 г. на учредителния конгрес на Общия читалищен съюз е избран за негов председател и след това е преизбиран многократно. Разработва първата обща програма за дейността на читалищата, която се изпълнява под девиза „Във всящо селище – читалище”¹².
- Управлението на правителствата на Народнолибералната партия е характерно с активна законодателна дейност в областта на образованието и културата. Участие на проф. Шишманов виждаме във всички законодателни инициативи. Той е сред авторите на

¹¹ Художествена академия – Юбилейна изложба 1896-1921. Каталог. С. 1921; Български преглед, г. II, 1894, кн. 1, с. 162-163.

¹² Кондарев, Н., С. Сираков и П. Чолов. Народните читалища в България, т.2, 1979, с.287; Сп. Читалище, г. III, 1915, кн.1-3, с.91; кн 4-5, с.169

законопроекта за Рисувално училище, приет през 1896 г.¹³, на Закона за превръщането на Висшето училище в университет (1904 г.), а по-късно и на Закона за старините (1911 г.), и Закона за народните читалища (1911 г.). Особено внимание също заслужава и подготовеният от проф. Шишманов и приет в края на 1904 г. специален закон за отпускане на заеми на общините за строителство на училищни сгради. С усилията на общинските ръководства и чрез доброволен труд на населението в селата в цялата страна започва масов строеж на нови училищни сгради. За ефектът от закона и успешното му прилагане говори фактът, че дълго време населението нарича тези училища „шишмановки“.

В цялостната си административна, държавническа и обществена дейност проф. Иван Шишманов проявява типичното за лидерите качество да създава и поддържа разностранни контакти в широката сфера на политическия и интелектуален елит, както с княз / цар Фердинанд, с безспорен авторитет като Иван Вазов, така и да открива, подпомага и поощрява бъдещи литературни таланти. Много силно влияние има и върху студентската аудитория, художническите и артистичните среди и сред културно-просветната и професионална интелигенция в цялата страна.

Шишманов притежава и друго типично за лидерите качество – да отстоява своите позиции и достойнство. В знак на съпричастност към колегите си професори, при недемократичния акт на затварянето на университета след инцидента при откриването на Народния театър през 1907 г., той си подава оставката като министър.

Така представеният образ на интелектуален лидер може би ще изглежда нереален, ако той не се вписва в своето време. Или както се казва – ако не е на подходящото място в подходящото време. Според свидетелствата на съвременниците Шишманов изключително добре се вписва в своето време. Въпреки сизифовските усилия, които полага да модернизира българското образование и култура и да ги приобщи към европейските, както и да се

¹³ Изкуство, г.І, 1895, кн. 2-3, с. 23-25 – Изложение на мотивите по законопроекта за откриване на Държавно рисувално училище в София

пребори с байганьовската атмосфера, която съществува и в научните среди, той никога не е парадирал с възможностите си – като напр. с това че владее чужди езици, че има европейски маниери, че е уважаван учен и български културен представител в чужбина, наричан от много чужденци „най-интелигентният и най-възпитаният българин, който познават”.

В заключение, позволете ми да завърша с един цитат от Програмната стратегия на проф. Шишманов за реформи в областта на образованието и културата. Тази стратегия започва така: *„България – казва проф. Шишманов – е не само една политическа организация, която като такава преследва известни политически идеали, а представлява и един културен фактор в реда на европейските държави,,.*

Създаденото от проф. Иван Шишманов успешно се развива и в нашето съвремие, когато в условията на европейска интеграция отново се извършват реформи и процеси на приобщаване към Европа. Основни положения от неговите концепции и проекти стават определящи приоритети на държавната ни културна политика. Например, читалищната мрежа в България е призната от експертите на Съвета на Европа за уникален културен феномен, а в перспектива за *„обща основа за идентичността и обновлението на България”*¹⁴. В този смисъл личността на проф. Иван Шишманов и направеното от него в областта на образованието и културата трябва да се познават и да продължават да се изследват и популяризират като един добър пример за успешна програмна стратегия и доказана приемственост.

(Портрет на проф. Ив. Шишманов)

¹⁴ Чарлз Ландри. Културната политика в България. Доклад на европейски експертен екип. Издание на Министерството на културата и Национален център на книгата. С. 1997.

Димитър ИВАНОВ: Благодаря на доц. София Василева. Между другото, тя е един от най-изявените теоретици на държавната политика в областта на културно-историческото наследство, а напоследък ние въвеждаме тезата, че лидерството във всяка една нация, всяка една държавност, е част от нейното историческо и в по-широк план – културно-историческо наследство.

Давам думата на проф. Сево Явашчев, да ни запознае с военния аспект на лидерството.

Проф. д.ф.н. Сево Явашчев

ПОДГОТОВКАТА НА ЛИДЕРИ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ 1919–1945 г.

Не е задължително човек да е професионален историк, за да се досети, че това е периодът след Първата световна война до края на Втората световна война. Естествено, че и преди това има подготовка на лидери за армията. Доказателство за това са войните за национална защита и обединение, които България води след Освобождението. Нещо повече, България има своите лидери и преди Освобождението, по време на националноосвободителното движение.

Опитът от войните 1912-1918 г. показва, че личността на командира е от важно значение за състоянието на дадено военно формирование. Едни и същи подразделения, командвани от командири с различни професионални, нравствени и интелектуални качества, имат различни резултати в мирно и военно време.

През Първата световна война и след нея настъпва бурно развитие военното дело. То се усложнява твърде много и от офицерите се изискват солидни познания. Той трябва да бъде не само храбър и издръжлив, решителен и хладнокръвен, дисциплиниран и готов за саможертва, отлично подготвен в

строево отношение и познаващ всички регламентиращи документи във войската. Неговата професионална подготовка трябва да бъде много по-голяма, по-всестранна. Само талатът на командира вече не е достатъчен.

Това означава, че българският офицер следва да е творческа личност, да притежава голям организаторски опит, да познава съвременните средства за воюване, да умее да поема отговорност и инициатива, да може да анализира обстановката и да прави обобщени изводи и заключения за своята дейност и тази на подчинените си¹⁵.

Независимо от новите оръжия и бойна техника и след Първата световна война човекът си остава главният елемент във всяка армия. Затова и подготовката на офицера като лидер на своите подчинени е от изключителна важност. За война са необходими преди всичко хора със знания, способности и морал.

Подготовката на лидери преди и след Първата световна война има много общи характеристики, но и много различия. Те са в резултат най-вече на различните обществените отношения в страната до и след войната.

Икономическите условия. Именно те гарантират производството и снабдяването на армията с военна техника и други средства за воюване. Първата световна война завършва с втора национална катастрофа, която има своето отражение и в икономическата сфера: изплащане на дългосрочни репарации; световна икономическа криза в края на 20-те и началото на 30-те години; военните 1939-1945 години и пр. Въпреки това политическото и военното ръководство полагат грижи за осигуряване на армията с оръжие и бойна техника, които не отстъпват на тези в съседните страни. Доказателство за това са военните бюджети и тяхната структура. Докато през 1919 г. военният бюджет е 10,6% от този на държавата, то през 1944 г. той нараства на 43,8%. Ако през 1921 г. за въоръжение и боеприпаси се отделят едва 3% от военния

¹⁵ Л е г у р с к и, Й. Съвременни задачи на българския офицер. – Военен журнал, 1929, № 3-4, с. 10,12; Д ж у м а л и е в, С. Командир и творчество. – Нар. Отбрана, № 1836, 23 февр. 1938.

бюджет, то в навечерието на Втората световна война и през нея този дял е вече 25-47%.¹⁶ Това финансово и материално осигуряване е гаранция за ускореното развитие и стабилното състояние на всички сектори в организацията и подготовката на армията.

Социалните условия. Стотици хиляди загинали във войните 1912-1918 г.; още повече остават инвалиди за цял живот. Това са мъже на възраст 20-55 г., което пък се отразява върху раждаемостта след войната, но и върху числеността на работната сила в страната, с всички последствия от това. След войните 1912-1918 г. мъжкото население в селата е почти четири пъти повече, отколкото в градовете. А броят на младежите новобранци от селата е над два пъти по-голям от броя на бладежите от града¹⁷. Някои качествени характеристики на селското население (по-ниска грамотност, по-ниска култура, по-голяма привързаност към семейството и социалната среда, по-голяма склонност към песимизъм, недоверие и консерватизъм) се отразяват отрицателно при обучението и възпитанието му в армията. В същото време други особености на това население (физически по-здраво, по-самостоятелно, по-упорито, по-дисциплинирано) влияят благоприятно върху процеса на обучение и възпитание.

Тези особености изискват офицерите-лидери да бъдат добри психолози и педагози, умело да използват методите на обучение и възпитание (индивидуален подход, поощрения и наказания, личен пример и пр.).

Политическите условия, в т.ч. и военните. По това време в страната има над 40 политически партии; редуват се политическите кризи една след друга; армията се намесва във вътрешнополитическия живот (1923, 1934 и 1944 г.) и участва срещу антифашистката съпротива 1941-1944 г. Във външнополитически аспект, страната е заобиколена от държави, всяка от които е потенциален противник в задаващата се война. Военните клаузи на Ньойския

¹⁶ Я в а ш ч е в, С. Проблеми на военната икономика в България 1878-1945. С., 2008, с. 94, 97, 100, 101.

¹⁷ Я в а ш ч е в, С. Фактори за усъвършенстване на професионалната подготовка на офицерите (1919-1944 г.). – Военноисторически сборник, 1994, с. 181.

договор са не по-малко важни условия при подготовката на лидери за войската: ограничена численост; забрана за военен флот и военна авиация; забрана за военна академия и българи да се обучават в чужди военноучебни заведения и пр.

Духовните условия. Идеологията, науката, културата и образованието въздействат върху начина на мислене и убежденията на офицерите. След войната се появяват нови идеологии, някои от които се прилагат и на практика (Италия, Германия, СССР, Турция). Налице е бурно развитие на някои от клоновете на науката; нараства образователният ценз на населението; има постижения в културния живот; намалява влиянието на религията и църквата и пр. Всички тези обстоятелства са благоприятни предпоставки за усъвършенстване на професионалната подготовка и общата култура на офицерите-лидери.

Към всичко това трябва да се прибави още, че някои от лидерите в армията загиват по време на войните, други ги пенсионираат, а трети по естествен път напускат живота и дефицитът от лидери осезателно се усеща във войската.

През 20-те години на ХХ в. във военния периодичен печат се води дискусия относно качествата на военачалника. Тя се свежда до намиране на отговор на въпроса, може ли добрият мирновременен командир да бъде добър и във военно време. Командирът в мирно време обучава и възпитава, а във военно време действа, командва. Следователно в първия случай са необходими повече интелектуални качества и обща култура, а във втория – професионални качества и преди всичко талант. Но службата във военно време е продължение на службата в мирно време. Командирите в мирно време не са само преподаватели, но и началници, т.е. дарбата да командват е резултат от методична мирновременна подготовка.

През 30-те години започва друга дискусия за качествата на офицера: тесен специалист във военното дело или офицер с широка обща култура. В

резултат на дискусиата във военния периодичен печат се стига до заключението, че офицерът трябва да притежава следния комплекс от качества: професионални (военна подготовка); нравствено-психологически и педагогически; физически и интелектуални (обща култура). От него се изисква да бъде учител, командир единоначалник, сърцевед, водач.

След първата половина на 30-те години, по подобие на Германия, у нас се налага понятието „офицерът водач”. В тесния смисъл офицерът е водач на съответното военно формирование, а в широкия – водач на въоръжения народ. В нашата военна литература до края на Втората световна война не се среща понятието лидер, а водач. Ако се сравнят характеристиките на лидера посочени в литературата по политология с тези, от въразени във военната литература и печат след Първата световна война, може да се каже, че от днешна гледна точка тези понятия са синоними. За да е водач (лидер) офицерът трябва да притежава целия комплекс от посочените качества. Ако има много добра професионална подготовка, но не притежава необходимата обща култура, той не е лидер, а в най-добрия случай добър „строевак”.

Къде и как става подготовката на лидери за армията? След Първата световна война в страната съществува система за подготовка на българския офицер. Основният център за подготовка на офицерски кадри продължава да е *Военното училище*. Организационното развърщането на армията, перспективата от очакваното отпадане на военните клаузи на Ньойския договор, приближаващата война и необходимостта от подготвени командири е причина през 1937 г. към военното училище да се открие и военна гимназия¹⁸. Освен Военното на Негово Величество училище, през периода в страната функционират и *други военни училища*: морско, летателно, ж.п. транспортно¹⁹. Към тях трябва да се прибавят и военните училища в чужбина, където се

¹⁸ Правилник за приемане на младежи за участници във Военната гимназия при военното на Н.В. училище. С., 1937; Подготовка на командира офицер. – Нар. Отбрана, № 1860, 11 юни 1937.

¹⁹ Строго поверителна министерска заповед № 207, 24 ноември 1930 г.; Правилник за морското училище. С., 1931.

изпращат на обучение български младежи. За подготовката на бъдещи офицери в някой специални области (юристи, инженери, лекари и др.) след войната се използват и *гражданските висши училища*.

Получаването на военно образование във Военното училище е само първият етап от подготовката на офицерите като лидери в армията. След завършване на военно училище у нас или в чужбина, за да бъдат назначени на следваща длъжност офицерите трябва да преминават през съответните *школи за преподавателска подготовка*, в които офицерите преминават различни курсове и стажове: Школа за командири на роти, ескадрони и батареи; Школа за кандидат дружинни командири; Школа за кандидат полкови командири²⁰.

Естествено, висше военно образование офицерите получават във *Военната академия у нас*, както и във *военни академии в чужбина*. Условието, на които трябва да отговарят офицерите, желаещи да постъпят в академията, са: да бъдат отлично атестирани; да са напълно здрави и без никакви физически недостатъци; да са прослужили най-малко 4 години и да са с офицерско звание до майор; да издържат с успех конкурсните изпити²¹.

За завършилите военна академия също са предвидени специални школи, у нас и в чужбина, с курсове и стажове, където висшите офицери преминават съответната преподавателска подготовка, за да са в течение на последните новости във военното дело²².

Какво е отношението на държавното и военното ръководства за подготовката на лидери в армията? Те имат своите сериозни мотиви, за да обръщат непрекъснато внимание на подготовката на командния състав в армията: разрешаването на националния въпрос по военен път и мястото на армията за това; подготовката за участие в евентуална война; изпълнението на

²⁰ ЦВА, ф. 1, оп. 5, а.е. 534, л. 107; Строго поверителна министерска заповед № 64б, 5 април 1928; Правилник на Школата за командири на роти, батареи и ескадрони. С., 1928; ; Правилник на Школата за кандидат-дружинни командири и приравнени. С., 1928; Правилник на Школата за кандидат-командири на полкове и приравнени. С., 1933.

²¹ ЦВА, ф. 1, оп. 5, а.е. 538, л. 7; Поверителна министерска заповед № 104, 25 юни 1935 г.

²² ЦВА, ф. 28, оп. 1, а.е. 191, л. 20.

вътрешните и външни функции на армията. Доказателство за това е преди всичко съзнателното нарушаване на военните клаузи на Ньойския договор.

С изключение на първата половина на 20-те години на ХХ в., през останалото време и армията, и офицерството се радват на голямо внимание и грижи. Управляващите в страната искат всеки офицер да бъде лидер на поделението, което командва: на взвода, на ротата, дружината, полка и т.н. до лидер (водач) на цялата войска.

Как функционира тази система? За да се осигури подготовката в различните елементи на тази система е създадена стройна организация на входа и изхода на нейните елементи. Това се гарантира с *високите критерии за постъпване* във военно училище или военна академия²³. Постъпилите в тях изучават военната наука по целенасочени *учебни планове и учебни програми*, които са ориентирани към разностранната подготовка на офицерите. През трите години на обучение във Военното училище на военноприложните дисциплини са отделени близо 70%, а за общообразователните, около 30%.²⁴

За подготовката на военните лидери важна е и ролята на *преподавателите* във военните учебни заведения от различен ранг. С царска заповед се назначават отлично подготвени офицери с висше образование, автори на научни трудове и доказали компетентността си по съответната учебна дисциплина (генералите Константин Лукаш, Йордан Пеев, Михаил Йовов, Светослав Попов, Стефан Славчев, Атанас Жилков, Атанас Хрисдтов, и др.). Преподаватели по общообразователните предмети са професори от Софийския държавен университет (професорите Спиридон Казанджиев, Петко Цонев, Стефан Младенов, К. Белемезов, Ц. Торбов, И. Бешевлиев, Баларев и др.)²⁵.

²³ Правилник за приемане на младежи за участници във военната гимназия на Военното на Н.В. училище. С., 1937, с. 2-5; Правилник за приемане на възпитаници във ВНВУ. С., с. 7-8; Поверителна министерска заповед № 104, 25 юни 1932 г.; Програма за постъпване във Военната академия. С., 1931, с. 5-8.

²⁴ Програма на материала по разните предмети, които се изучават в курсовете на Военното на Н.В. училище. С., 1925, с. 2-3.

²⁵ ЦВА, ф. 22, оп. 3, а.е.312, л. 32; а.е. 285, л. 141; ф. 1517, оп. 1, а.е. 11, л. 191; Правилник на Военното на Н.В. училище. С., 1924, с. 4.

Съществено значение за тази подготовка има и *учебно-материалната база* в учебните заведения. За нагледното преподаване на учебния материал са обзаведени кабинети по всички дисциплини. За разширяване на общата и военната култура има библиотеки с богати фондове от военна, общообразователна и художествена литература. За нуждите на физическата подготовка са изградени физкултурни салони, зали, стадиони, манежи за езда и пр.²⁶

Различните изпити, на които са подложени обучаемите по време на престоя си в учебните заведения също са гаранция за високото качество на подготовката на лидери за армията²⁷.

Какви са резултатите от функционирането на тази система? Никой от държавното и военното ръководства не си въобразява, че всеки завършил военно училище или военна академия автоматично е и лидер в армията. Основното ѝ предназначение е да се подготвят висококвалифицирани офицери, с творческо мислене, които да са способни да изпълнят основния си дълг – защитата на Отечеството. На практика е създадена своеобразна пирамида за реализацията на офицерите в страната. В нейната основа са офицерите от различните формирования на войската, чиято численост е най-голяма. Следват преподавателите във военните учебни заведения и тези с афинитет към научноизследователска работа. Над тях са военначалниците от Министерството на войната и Щаба на армията (войската) и пълководците във военно време. И на върха на тази своеобразна пирамида са лидерите. Естествено няма рязка граница между тези „етажи“ на пирамидата. Има единични случаи, при които офицери от гарнизоните публикуват свои статии във военния периодичен печат. Преподаватели от военното училище и военната академия стават военначалници в Министерството на войната и

²⁶ ЦВА, ф. 26, оп. 3, а.е. 254, л. 59; ф. 22, оп. 3, а.е. 312, л. 33; а.е. 326, л. 13; Военното на Н.В. училище от основаването му до днес 187–1934. С., 1934, с. 331.

²⁷ ЦВА, ф. 1, оп. А.е. 538, л. 21; ф. 22, оп. 5, а.е. 543, л. 1-8; Поверителна министерска заповед № 122, 1 юли 1930 г.; Правилник на Военното на Н.В. училище. С., 1924, с. 27-32.

Щаба на армията и пълководци във военно време. Но лидери са офицери и генерали, общото за които е, че са завършили военно училище и военна академия, изявили се и като автори на монографии, учебници и статии и участвали като командири от различна степен във войните.

Тази система за подготовка на лидери в армията е доказателство не само за отношението на държавата по този въпрос, но и гаранция, че лидер не може да стане офицер или генерал само заради това, че е приближен на монарха или на някой високопоставен представител на правителството, управляващо в даден момент. Характерно за разглеждания период е това, че създаването на лидери не е само ведомствен, но и държавнически въпрос. Доказателство за това са грижите, които управляващите полагат за подготовката на знаещи, способни, опитни и интелигентни офицери.

Именно в резултат на функционирането на тази система в нашата армия след Първата световна война се изявяват със своите качества такива лидери като генералите Никола Бакърджиев, Михаил Йовов, Теодоси Даскалов, Христо Луков, Йордан Пеев и др., които оставят трайна следа в нашата военна история.

Димитър ИВАНОВ: Благодаря на проф. Явашчев! Има думата Георги Янков. Както обикновено в нашата сесия участват и наши обучаеми, възпитаници. Дипломантът Г. Янков току-що е завършил магистърска програма в СВУБИТ и по всяка вероятност е бъдещият аспирант. Да изслушаме с внимание неговата теза.

Георги Янков

**ЗАГОВОРИТЕ И АТЕНТАТИТЕ – ПОСЕГАТЕЛСТВО
ВЪРХУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО**

Уважаеми господин президент, уважаеми господа министри, генерали и представители на академичната общност, уважаеми представители на институциите в България, скъпи гости на този форум.

Започвайки този доклад искам да изкажа своята лична благодарност към проф. Стоян Денчев и проф. Димитър Иванов, които ме поканиха като представител на студентската общност и в Специализираното Висше Училище по Библиотекознание и Информационни Технологии да подготвя този доклад на тема „Заговорите и атентатите срещу националните ни лидери-посегателство върху българската лидерска традиция, като съществена част от културно-историческото наследство на България”.

Актуалността на темата ми е обуславяна от желанието ми да изследвам причините за кризата на национални лидери през последните 20 години, или така наречените „години на преход”. По стечение на обстоятелствата, по мое горещо желание и разбира се с малко шанс, през последните 10 години имах възможността да работя с двама премиери и един президент на Р България. Всеки от тях притежава свои индивидуални качества, които сами по себе си го правят национален лидер, а не само политически. Винаги съм си задавал въпроса защо след като вече не са били на власт, те са забравени. Отговор на този въпрос получих на една лекция на проф. Димитър Иванов, в която за пръв път чух тезата, че „лидерството” е значителна част от културно-историческото наследство на България.

Тези мисли и разсъждения на проф. Иванов ме накараха да се задълбоча в изследването си за създаване на българската „лидерска школа”, нейното развитие и утвърждаване през вековете. От огромното количество материали, които разгледах и анализирах, достигнах до извода, че „лидерството” не е краткосрочен процес, който започва или завършва с определена личност. Лидерите в Българската история от последните 200 години са следвали една основна линия в своето развитие- принципа на

отрицанието. Т.е не се наблюдава приемственост между тях. Не се наблюдава и използването на утвърдени от предците им практики, донесли на страната ни слава и величие. Напротив-всеки следващ лидер отрича всичко, което е било преди него и налагат своите виждания за развитие на държавата ни, в много от случаите, ръководейки се от свои лични принципи, които не винаги са били и най-правилните.

Социалните групи са преминали през различни форми на държавно устройство, като се е стигало до крайности между двата полюса - от пълна демокрация до тотална диктатура, но винаги начело на държавата е имало водач (лидер), който според своите лични и държавнически качества е определял и състоянието на държавата - възход или падение.

В съвременната ни история лидерите са основен фактор за развитието на света. Познати са такъв тип лидери като Сталин и Хитлер, които реализирайки свои лични амбиции, са довели до гибелта на милиони хора и разбиването на милиони съдби.

Също така са записали своите имена в историята личности като Стамболов и Путин, които със силата на своя ум, с харизмата, която притежават и с лични качества, изградени и реализирани по подходящ начин и време са довели до благоденствие и възход на народите, които са ги издигнали там.

Лидерството е сложен процес, поради което не всички политически дейци, дори да са начело на партии и държавни институции, са национални водачи. Хората не могат да предприемат едно общо дело и да го доведат до добър край, ако няма някой, който във всеки момент да направлява техния път към една и съща цел, подчинен на един ритъм.

За да стане един политик лидер му трябва не само качества, но и последователи.

Лидерът може да се оформя по наследствен признак, което е познато от дълбока древност, когато в семейната заедница най-старият син замества баща

си. В една монархия наследственото предаване на властта става без конфликт. Наследникът се радва на естествен престиж в очите на тези, над които властва. Опасността е , че лидерът по рождение може да не оправдае очакванията, насочени към него. Това се преодолява при формирането на избрания лидер, т.е. лидер, който е признат и избран от другите и поема функциите на носител на техните интереси. Когато личностните характеристики влияят върху избора на водач, лидерството се счита за харизматично, основава се върху вярата за особените възможности на лидера. Това често се наблюдава в кризистни ситуации.

Лидерът и неговата дейност биват съпроводени от вземането на многобройни важни решения. Водеща роля играят волята, както и моралът, т.е. способността да се носи отговорност за направеното до момента. Всяко решение трябва да е обосновано и добре премислено. Нужна е последователност в действията, защото няма нищо по-обезкуражаващо от колеблив лидер. Често се налага вземането на мъчителни решения, с които се жертва едно в името на друго. Затова строгостта понякога е наложителна, но не и озлоблението.

Лидерството, което очертахме по-горе е плод на дарба, талант, карма, харизма и малко късмет, но изграждането на национален лидер - духовен или политически - не е резултат само на случайно стечение на обстоятелства в определен момент. Всяка нация и държава, всеки етнос си има своите уникални и характерни качества, които въздействат от раждането на човека до неговата смърт като израз на уникалния национален характер, който я отличава от другите .

Изграждането на национални лидери не е краткосрочен процес. Той започва с обособяването и консолидирането на нацията и продължава да се развива докато нацията съществува физически и духовно.

Българската нация, както и почти всички балкански народи, са резултат от обединяване и разделяне на различни етносни групи, преминаващи през

нашите земи или оставащи тук. Всеки народ, имал допир до българския етнос ни е оставил своите отпечатащи върху генотипа и структурата на съвременните българи. Факт е, че един от основните компоненти на българската нация-прабългарите - са уникална общност, преминала през безброй изпитания, но винаги оцелявала, благодарение на това, че е била водена от силни лидери. Изследвайки историята на прабългарите ще установим, че благодарение на своите канове, те са преживяли величия и падения, но винаги са се запазвали като етнос със своето и до днес непроменено име. Славяните също са имали своите водачи, но при тях водещо е колективното начало, общината- те просто не са били воители, а стопани по бит и призвание. Голяма част от хановете от Първото българско царство са изявиени военни и духовни водачи. Техните качества са изграждани и наследявани от поколение на поколение, предавайки се по родов и кръвен признак. В малките моменти когато това не се е случвало България е била в условия на криза - военна или икономическа. Този признак се проявявал и във Второто и Третото българско царство,като няколко случая това е водело до необратими и пагубни последствия-падането на България под византийско и османско владичество, както и националните катастрофи при царуването на Фердинанд Сакскобурготски и сина му Борис III.

Първ носител на българщината, на нейното величие е основателят на България – родът Дуло. Почти всеки владетел от този род е оставил ярка следа в историята ни. Дуло са основата върху, която започва изграждането на пирамидата на всички последващи водачи на българската нация. Макар и от преди 13 века и до днес с почит и респект се споменават „Заветите на Кубер”, ”Законите на Крум”, "покръстването" на Борис - Михаил и златния век на Симеон Велики – духовното и просветно издигане на българите. Още тогава българските водачи са били признавани и уважавани,а в много случаи са всявали страх сред своите противници и врагове. Именно тези основни качества, притежавани от българските владетели по това време, са в основата на оцеляването и консолидацията на Българската нация през вековете.

Почти всички владетели на България, и особено тези от Първото българско царство, са били обект на заговори и атентати, които в някои случаи са завършвали с убийство на владетеля. Причините за тези заговори се коренят в състоянието на държавата по време на тяхното замисляне и извършване, често, когато държавата е била във възход и много са искали да я ръководят. Друга, често срещана причина за атентати срещу лидери на българската нация е намесата на външни фактори, намиращи се извън границите на държавата, които не са имали по-удачен начин да се противопоставят на възхода на българите и посредством хитрост, насилие или обещания за материални и други изгоди, отправени към „подходящите“ хора са подготвяли смяната на българските владетели. Не на последно място причина за подготвянето и организирането на заговорите срещу националните ни лидери, е чувството на отделни личности от обкръжението им, за недооцененост и „несправедливост“, спрямо тях.

Заговорите и опитите за преврат съпътстват българските лидери и до днешни времена. Не случайно от особена важност за всеки, който заема водеща позиция на нацията ни, е да си осигури личната си сигурност, посредством изграждането на служби за охрана и безопасност. Те са гарант за дълготрайно и успешно управление, докато липсата им или лошото им състояние е предпоставка за дестабилизация на държавата и замислянето на заговорите.

Лидерите и изграждането им само по себе си представлява като част от Културно - историческото наследство на нацията. То започва със създаването на нацията, продължава с нейното развитие и извеждането и до политически, икономически и духовен възход и завършва с консолидацията и по време на кризи и за запазването и през вековете. Качествата, необходими на националните ни лидери са резултат от тяхното развиване и натрупване през различните исторически периоди и това ме кара да заявя, че наред с материалното и нематериалното историческо наследство, ние българите сме

наследници на велики лидери, признати и утвърдени не само пред собствените им последователи, но и пред техните врагове. Именно тези активни трябва да бъдат опазвани и развивани от съвременните ни лидери.

Натрупването на редица легенди за минали атентати и заговори, в съзнанието на българите е спомогнало, в сложни исторически периоди, за оформянето на едно негативно отношение към своите лидери. След годините на икономически и политически лутания, особено характерни за прехода след 1989 г., българите не вярват на своите водачи, независимо с каква политическа окраска са покрити. Много от тях продължават да търсят своя "месия", който, като с магическа пръчка да донесе икономически и социален възход, като в същото време исконни български добродетели като трудолюбие и стремеж към наука остават само добро пожелание и спомен от едни други времена.

Организацията на обществото е ръководена от негови представители, които притежават власт. Лидерът има своя група съидейници. В зависимост от идеологията на обществения строй той притежава своя манталитет. Монархът е върховен представител в светската власт, отговорен единствено пред бога за своя народ. Генералният секретар на комунистическата партия е вожд на авторитарен режим, в името на народното добруване.

Общественият строй - авторитарен, демократичен или монархически засяга културата на семейството, родовете, държавата. На първо място се променя историята на народа, следват изменения на традиции, обичаи и езика, следователно всеки лидер променя в известен смисъл културата на нацията.

След две десетилетия демократичен преход е налице не само конфликт между властниците и обществото, но и между отделните водачи и техните последователи.

Изграждането и реализацията на национални лидери не е краткосрочен процес във времето. Той започва с появата на обществената сцена на един човек, на който се възлагат определени общностни надежди и свършва с неговото излизане (временно или дългосрочно) от политическия или

обществения живот, където се изявявал. Въпреки своите многовековни традиции в изграждането на лидери и национални водачи на българската нация, последните 2 века тази последователност е нарушена и това е една от основните причини България да преживее няколко национални катастрофи и множество тежки кризи, обхващащи целия спектър от обществени отношения.

Важна причина, довела до криза в българското лидерство през последните две столетия е една строго характерна балканска черта от народопсихологията на българите, проявявана спрямо водачите им - а именно, че с посочването на нов национален лидер, всичко изградено до този момент се отрича изцяло, а има и много случаи, когато множество действия на предшестващи лидери са обявени за престъпления само заради това, че са нанесли щети от частен характер на новите лидери. В резултат от всичко това, често са придружени от безмислени гонения и преследвания, които водят до унищожаването на цвета на нацията-интелигенти, общественици, икономисти, банкери, политици.

В съседна Гърция, като люлка на демокрацията действа принцип, който е установен от много години-независимо каква е политическата система там(монархия, военна хунта или парламентарна власт), независимо каква партия от политическия спектър управлява (социалисти или демократи), облечени с изключително обществено доверие, са дават правомощия на няколко фамилии, доказали през годините, че, техните идеали са свързани с просперитета на Гърция. Именно представители на тези фамилии могат да бъдат срещнати както на политическата сцена, така и във всяко друго направление, където трябва да се защитават интересите на нацията. Най-известните представители на тези фамилии носят имената на доказали се, след Втората световна война, национални лидери - Краманлис, Папандреу, Мицотакис, Онасис, Вардиноянис, Цакос и др., самото споменаване на тези имена е гаранция за политика, която може да бъде наречено „Гърция над всичко“.

По същия този модел е изграден и политическият елит в друга люлка на демокрацията - САЩ. Там също през последните десетилетия, няколко политически фамилии имат своето фундаментално значение за развитието на държавата - Кенеди, Буш, Клинтън. Подобна е ситуацията в Индия-фамилията Ганди, в Пакистан-Бхутто. Заедно с всички негативи от това еднообразие в политическата система на тези две държави, виждаме, че то си остава една солидна гаранция за приемственост, традиции, изградени с десетки години, които във времето са успели да докажат своята ефикасност. САЩ, Гърция и редица други държави, са типичен пример, че лидерството е част от културно – историческото наследство, изградено и пазено като национално достояние.

Лидерството като национално богатство се реализира и опазва в тези две държави под една или друга форма, но винаги това е насочено към една цел-достигане на благополучие на нацията. Тази цел освен на политическата сцена се преследва и на културното, дипломатическото, икономическото и военно поприще. Характерното за това достигане на целта, която е заложена е, че в определен момент преследването и стига до крайности, които не винаги са хуманни за останалите и придобиват шовинистични форми. Това са редки случаи и са по-скоро резултат от желанието за превъзходство на една нация.

Силните нации не обричат своите бивши лидери на забравата. По всякакъв начин те се възползват от опита, знанията и авторитета им. Традиция в това отношение имат елитарните кръгове в САЩ и Европейския съюз. Техни активни в миналото, лидери продължават да се използват при осъществяването на специфични мисии-мирни или хуманитарни по цял свят.

Всички тези инициативи и мисии са поредно доказателство, че лидерите не са само политически лидери за определен период от време, а си остават такива до края на живота си, подчинени на една основна цел - добруване на нацията. Това е и заложено в традициите на великите народи и в тяхното отношение към своите водачи, които са резултат на едно многогодишно натрупване в изграждането на национален елит, тяхното развитие, опазване и

предаване на опита на следващите поколения водачи - това отговаря на всички условия за определението „културно-историческа ценност” и нейното опазване.

Типичното за българското общество през последните 130 години е, че издигаме до положение на "месия" даден лидер но след като разберем, че намеренията му за промяна на обществото са само на думи и всичко зависи от самите хора, техните желаниа и усилия, ние просто се отказваме от своя водач -физически или психологически и издигаме в култ следващия лидер, който след определено време влиза в ролята на своя предшественик.

Колко още ще продължи този нескончаем процес зависи само от нас, а може би и от нашите лидери.

ЗАКРИВАНЕ

Димитър ИВАНОВ: Да благодарим на колегата Г. Янков! Аз познавам неговата работа, но сега забелязвам един стремеж за излизане от границите на това, което е направил като дипломна работа, един стремеж към обобщение. Това беше и целта на участието му.

Закривайки нашата сесия искам да благодаря на всички участници и на всички вас, които имахте търпението да чуете всички доклади до края. Ще повторя още един път, че следващата – Пета научна сесия, ще се проведе на 6 юли 2011 г. с основна тема „Подбор, обучение и възпитание на лидери”. Така че, всеки, който желае да вземе отношение по този изключително важен въпрос за бъдещето на българската държавност, може да заяви темата си секретариата на Института по теория и практика на лидерството «Стефан Стамболов».

До нови срещи!

Закривам сесията.